

บทที่ 2

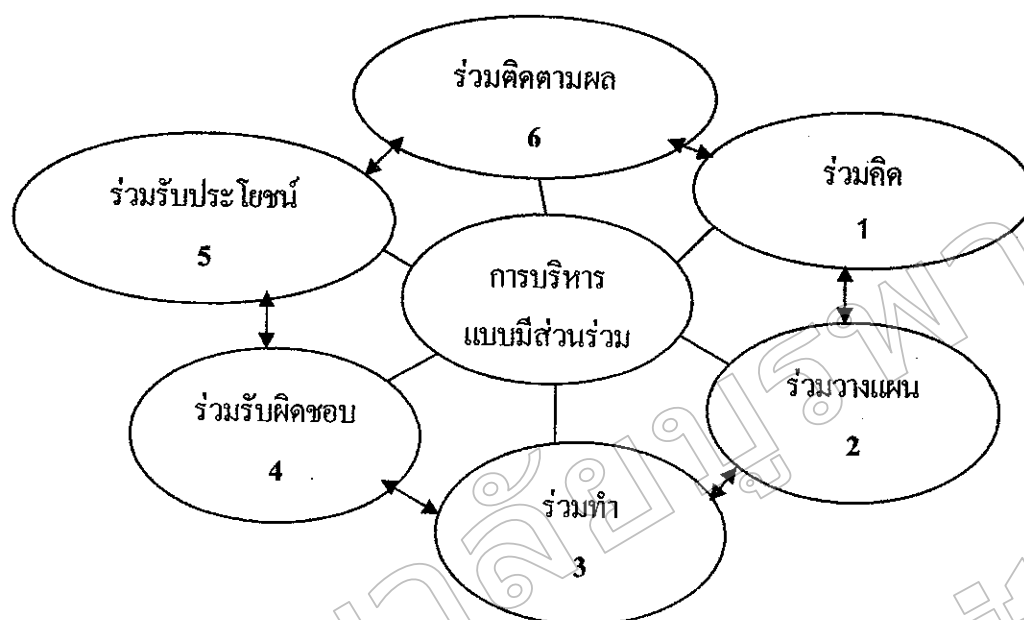
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การคัดกรองปูจา ของครูชาวบ้านให้แก่นักเรียนของโรงเรียน เวียงตาลพิทยาคม ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง เพื่อความคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดสาระสำคัญประกอบการวิจัย ดังนี้

1. การบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านวัฒนธรรม
2. วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เทคนิคกระบวนการมีส่วนร่วมแบบ A-I-C
5. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การคัดกรองปูจา
6. การวิจัยเชิงคุณภาพ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านวัฒนธรรม

การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) คือ กระบวนการบริหารให้คนในองค์กรหรือทีมงานมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญ ในการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการบริหารงาน หรือเป็นรูปแบบของการตัดสินใจซึ่งเปิด โอกาสให้ทุกฝ่ายซึ่งเกี่ยวข้องกับงานหรือการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้บริหาร โดยการมีส่วนร่วมคิด (ตัดสินใจ) มีส่วนร่วมวางแผน มีส่วนร่วมทำ มีส่วนร่วมรับผิดชอบ มีส่วนร่วมรับประโยชน์และมีส่วนร่วมติดตามผล (จารุพงศ์ พลเดช, 2546, หน้า 4) ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงการบริหารแบบมีส่วนร่วม

จะเห็นได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน และการบริหารแบบมีส่วนร่วมนั้นสามารถนำมาใช้ได้ทุกระดับอยู่ที่ขอบเขตของงานว่ามีแค่ไหนแต่ละคนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร มีส่วนร่วมโดยตำแหน่ง หรือมีส่วนร่วมโดยเจาะจงตามความสามารถหรือความชำนาญของแต่ละคน แต่ทั้งนี้ต้องเริ่มจากผู้บริหารขององค์กรเห็นความสำคัญของวิธีการนี้

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน (ศิริกาญจน์ โกศลภัก, 2542, หน้า 189) ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นลักษณะการร่วมมือหรือการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนที่มีข้อจำกัดอันทำให้มีการมีส่วนร่วมไม่เต็มที่คือมีน้อยนั่นเอง ข้อจำกัดนี้อาจเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่าง 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งรู้ดีกว่าตนเองด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรเชิงอำนาจที่ไม่เป็นผู้มีความรู้ต่ำกว่าจึงทำให้ไม่ปรารถนาเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ นั่นคือความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วมน้อย

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบเป็นบางส่วน (Partial Participation) เป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องของประชาชนในชุมชน หรือกิจกรรมการศึกษาในระดับความเข้มแข็งมากกว่าแบบชายขอบ กิจกรรมโดยคณะกรรมการโรงเรียนจึงมีความสำคัญ ที่รู้ดีว่าเป็นนโยบายสำคัญซึ่งสามารถสร้างความชอบธรรมในการจัดการศึกษาของไทย

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน โดยทั้งสองร่วมกันอย่างเข้มข้นและเท่าเทียมกัน ต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลต่อกิจกรรมร่วมกันทุกฝ่ายมีส่วนร่วมได้เต็มที่

แนวคิดในการบริหารด้วยระบบคณะกรรมการ มีความเชื่อว่าการแก้ปัญหาและการตัดสินใจโดยคณะกรรมการจะกระทำได้ดีกว่าบุคคลคนหนึ่ง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ยึดแนวคิดดังกล่าวโดยคำนึงถึงประโยชน์ของสถานศึกษาเป็นหลักและสอดคล้องกับแนวโน้มของการบริหารและจัดการศึกษาที่เน้นนักเรียนเป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546, หน้า 107) มีดังนี้

1. การให้ทุกส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษาโดยเฉพาะบทบาทของครอบครัวและต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษา
2. กระจายอำนาจให้คิดเอง ทำเองให้มากที่สุด เพื่อให้คนไทยคิดเป็น คิดชอบและเรียนรู้วิธีการปรับตัว ปรับระบบให้เป็นการจัดการศึกษาที่มีการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ โดยการกระจายงานและกระจายความรับผิดชอบจากราชการส่วนกลางไปยังเขตพื้นที่การศึกษา ราชการส่วนท้องถิ่น องค์กรประชาชน และโรงเรียน
3. โรงเรียนต้องมีอิสระในการบริหาร ทั้งนี้โรงเรียนเองก็ต้องเปลี่ยนให้ชุมชนเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในการจัดการศึกษาโดยการให้ความรู้กับคณะกรรมการการบริหารโรงเรียนอย่างจริงจัง เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ และผู้บริหารโรงเรียนต้องให้ความสำคัญกับงานการเรียนการสอนเป็นลำดับแรก
4. สนับสนุนให้ชุมชนและท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ส่งเสริมบทบาทของชุมชนและประชาคม
5. พัฒนาความรู้และทักษะพื้นฐานให้มีสมรรถภาพที่ก้าวทันโลกบนพื้นฐานของอุดมการณ์แห่งความเป็นไทยร่วมกัน โดยนำภูมิปัญญาไทยมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาและถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยให้กลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชน
6. ให้มีระบบการตรวจสอบและส่งเสริมคุณภาพการศึกษา พัฒนาคุณภาพและคุณภาพครูทั้งระบบ เพื่อให้ครูและผู้บริหารการศึกษาเป็นวิชาชีพชั้นสูง มีระบบใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ และระบบจรรยาบรรณมีการปรับระบบการผลิตและฝึกอบรมครู เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับนักเรียนว่านักเรียนมีศักยภาพสามารถที่จะเรียนรู้และสำคัญที่สุดในกระบวนการของการศึกษา
7. องค์กรต้องมีปรัชญาหรืออุดมการณ์หลัก เพื่อเป็นเป้าหมายทิศทางให้แก่ทุกภาคส่วนในองค์กร โดยผ่านนโยบายต้องยึดปรัชญาหรืออุดมการณ์ดังกล่าวในการกำหนดนโยบายให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม มีการกำหนดแผนพัฒนาองค์กรทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

รวมทั้งมีการทบทวนแผนและนโยบายสม่ำเสมอ

8. องค์กรต้องมีระบบข้อมูลข่าวสารที่มีประสิทธิภาพและทันสมัยอยู่เสมอ

9. องค์กรต้องมีระบบความรับผิดชอบต่อผลประกอบการทั้งด้านประสิทธิภาพในการบริหารจำนวนและคุณภาพของผลผลิตคือนักเรียนและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนจากแนวโน้มของการบริหารและจัดการศึกษาดังกล่าว คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงเป็นบุคลากรที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้การบริหารและจัดการศึกษาของสถานศึกษามีประสิทธิภาพมีประสิทธิภาพอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ดังนั้น คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องมีบทบาทที่ควรจะเป็นในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2546, หน้า 109) มีดังนี้

1. บทบาทในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักการ จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ที่เป็นนโยบายเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ของชาติหรือของรัฐ และเงื่อนไขที่เป็นนโยบายของรัฐ เช่น กฎหมาย แผนการศึกษาและกฎ ระเบียบต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ

1.1 การดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายเพื่อความเป็นเอกภาพของนโยบายแห่งรัฐ อย่างไรก็ตามวิธีการปฏิบัติของคณะกรรมการสถานศึกษาแต่ละคณะอาจมีความหลากหลายได้ แต่ต้องนำไปสู่เป้าหมายผลงานหลักและมาตรฐานเดียวกัน

1.2 เน้นการกระจายอำนาจให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาและผู้บริหารระดับสูงปฏิบัติให้มากที่สุด

1.3 เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของสถานศึกษา เช่น อาจแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อกระจายอำนาจการตัดสินใจ และเพิ่มจำนวนผู้มีส่วนร่วมให้มากขึ้น อย่างไรก็ตามต้องมีการทำความเข้าใจในการแบ่งขอบเขต อำนาจหน้าที่ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของสถานศึกษาอย่างชัดเจนเพื่อป้องกันความสับสนในการดำเนินงาน

2. บทบาทในการเป็นผู้ขับเคลื่อนผลักดันและพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและผู้เรียน การที่สถานศึกษาได้รับการกระจายอำนาจ และมีอิสระมากขึ้น คณะกรรมการสถานศึกษาในฐานะฝ่ายบริหารของสถานศึกษาจะมีบทบาทในการบริหารมากขึ้นทั้งด้านงบประมาณ วิชาการ การบริหาร งานบุคลากร และการบริหารทั่วไป ดังนั้น คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจึงควรมีบทบาทในการเป็นกลไกสำคัญที่จะพัฒนาคุณภาพนักเรียนให้มากขึ้นกว่าเดิม อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดทางการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ ควรเป็นการดำเนินการภายใต้หลักการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วม และความโปร่งใสที่สามารถตรวจสอบได้

คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสามารถแสดงบทบาทเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพผู้เรียนผ่านทางอำนาจการบริหารของคณะกรรมการทั้ง 4 ด้าน คือ การบริหารงบประมาณ การบริหารวิชาการ การบริหารงานบุคคลและการบริหารทั่วไป เช่น กำหนดนโยบายและแผนพัฒนาของสถานศึกษา การพิจารณาให้ความเห็นชอบต่อแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา และเสนอแนวทางการระดมการจัดสรรทรัพยากรและงบประมาณ เป็นต้น

3. บทบาทในการส่งเสริมสนับสนุน

นอกจากบทบาทในการเป็นผู้ผลักดันและขับเคลื่อนให้มีการดำเนินการในฐานะฝ่ายบริหารของสถานศึกษาแล้วบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คือการส่งเสริมสนับสนุนให้สถานศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาและเป้าหมายยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาของชาติ เช่น การส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ส่งเสริมให้บุคลากรมีการวิจัยและพัฒนา และส่งเสริมบุคลากรทางการศึกษาให้พัฒนาตนเองทั้งด้านความรู้และทักษะ เป็นต้น

4. บทบาทในการกำกับ ติดตาม และประเมินผล

คณะกรรมการสถานศึกษาควรมีบทบาทในการกำกับ ติดตาม และประเมินผลให้สถานศึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย ยุทธศาสตร์ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของสถานศึกษา อย่างไรก็ตามควรมีการสร้างวัฒนธรรมและทัศนคติที่ถูกต้องต่อการกำกับ ติดตามและประเมินผลว่าเป็นไปเพื่อการพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงาน และคุณภาพของสถานศึกษา ไม่ใช่เพื่อการจับผิด จึงจะส่งผลให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ และเกิดการร่วมมือ ร่วมใจพัฒนาสถานศึกษาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะเพื่อการดำเนินการพัฒนาสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

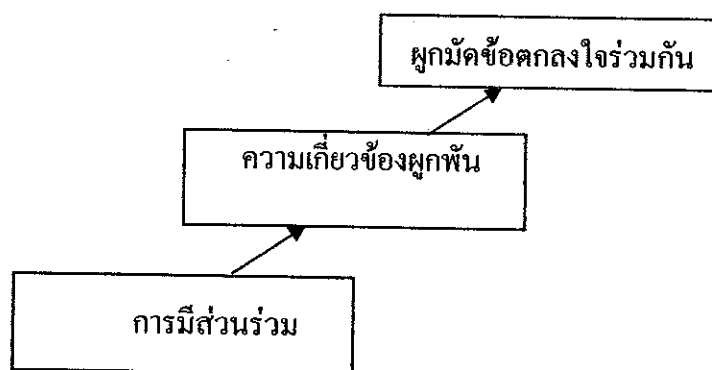
ในยุคโลกาภิวัตน์เทคโนโลยีการสื่อสาร และคมนาคมได้ทำให้สังคมโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่อก้าวเข้าสู่ยุคสังคมข่าวสารมีการติดต่อสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างกว้างขวางในสังคมข่าวสารนี้ ชุมชนมีเสรีภาพในการเรียนรู้ การทำงาน และพลังอำนาจในการพัฒนาตนเองและกำหนดชะตาชีวิตของตนเองมากขึ้น สังคมจำเป็นต้องพัฒนาคน และชุมชนเพื่อให้สามารถตัดสินใจและใช้พลังอย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ สามารถร่วมมือกันสร้างสรรค์ผลงาน หรือแม้กระทั่งแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งผลงานในสังคมโลกเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันสามารถรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าของวิถีชีวิตไทยได้อย่างมี

ความสุข ซึ่งบทบาทนี้เป็นบทบาทสำคัญของการจัดการศึกษาของประเทศ (วิจิตร ศรีธำณ และคณะ, 2542, หน้า 15)

การกระจายอำนาจโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการกระจายอำนาจบริหารการศึกษาสู่สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น ทิศทางการปฏิรูปการศึกษาตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 อย่างไรก็ตามความรู้ความเข้าใจในสังคมไทยในหมู่นักการเมือง ข้าราชการ มหาวิทยาลัยถือว่าน้อยมาก เพราะระบบการศึกษาของเราถือว่าปีเราแยกการศึกษาออกจากสังคมไทยแล้วท่องเอาวิชาซึ่งไม่เกี่ยวกับความเป็นจริงในสังคมไทย ถ้าเข้าใจแล้วแก้ไขปัญหาก็ไม่ยาก รัฐบาลควรไป กระตุ้นให้เกิดการรวมตัว ร่วมกันคิดร่วมกันทำให้เกิดประชาสังคมซึ่งจะเป็นปัจจัยให้เกิดเศรษฐกิจดี สังคมดี และศีลธรรมดี (ประเวศ วะสี, 2542, หน้า 12)

การจัดการศึกษาของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ เอกชนที่ประสงค์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมืองในการดำเนิน โครงการต่าง ๆ ซึ่ง ควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเสมอ ทำให้ดูประหนึ่งว่าบทบาทกรรมการศึกษาได้เข้ามา ดูแลการดำเนินงานของโรงเรียนน้อยลงทุกที (ประกอบ คุณารักษ์, 2545, หน้า 20)

ดังนั้น สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องเตรียมพร้อมในการรับมอบ อำนาจมาดำเนินการจัดการศึกษาร่วมกับชุมชนและประชาคมอย่างมีประสิทธิภาพ การบริหารงาน แบบมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความเกี่ยวข้องผูกพันจากทุกฝ่ายและสุดท้ายก็เกิดข้อผูกมัด ข้อตกลงใน ร่วมกัน มีเอกภาพของความคิดและอุดมการณ์ (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และวิชุดา ปาณปณณัง, 2546, หน้า 36-40) ดังภาพที่ 3 ดังนี้

ภาพที่ 3 แสดงความเกี่ยวข้องจากทุกฝ่ายและเกิดเป็นข้อตกลงใจร่วมกัน

การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีระบบต่าง ๆ ดังนี้

1. ระบบปรึกษาหารือผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายตลอดจนปรึกษาหารือผู้เกี่ยวข้อง
กลุ่มเป้าหมาย ผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบ ระบบปรึกษาหารือเป็นกระบวนการทาง
จิตวิทยาในการคิดพลังสร้างสรรค์จากทุกฝ่ายมาร่วมกันทำงานเพื่อให้เกิดความสำเร็จสูงสุด

2. ระบบกลุ่มคุณภาพ เป็นระบบสร้างกลุ่มคุณภาพในการทำงาน ปรับปรุงงาน
ตลอดเวลาและรังสรรค์ผลประโยชน์ เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพงานอย่างต่อเนื่อง โดยมี
ผลตอบแทนเป็นรางวัลด้วย

3. ระบบข้อเสนอแนะ เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเสนอแนะเพื่อปรับปรุง อาจเป็น
การเสนอแนะโดยตรงหรือเสนอแนะโดยอ้อม โดยจัดทำกล่องใส่ข้อเสนอแนะเพื่อได้รับข้อคิดชม
และนำมาปรับปรุงงานในองค์กร

4. ระบบส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ เมื่อทุกคนมีส่วนเป็น
เจ้าของกิจการก็หวังไว้ว่าทุกคนจะทุ่มเททำงานเพื่อองค์กรที่ตนเองมีส่วนเป็นเจ้าของ

ในด้านกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน โรงเรียนในฐานะที่เป็น
ส่วนหนึ่งของชุมชน โรงเรียนจึงเป็นองค์ประกอบที่หลอมรวมกันอยู่ในภาพของความเป็นชุมชน
ไม่ว่าในแง่สถานะพื้นฐานของชุมชน ในแง่กระบวนการชุมชน และในแง่ของพลังชุมชนใน
การพิจารณาของบทบาทโรงเรียนและชุมชนควรพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้

1. สถานะพื้นฐานของชุมชนและสถานะพื้นฐานของโรงเรียน โดยพิจารณาวิสัยทัศน์
และจัดความสามารถของบุคลากรของโรงเรียน ภาวะผู้นำของโรงเรียน ทรัพยากรของโรงเรียน
และสภาพชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่เป็นอยู่ในอดีตและปัจจุบัน

2. การศึกษากระบวนการชุมชนและกระบวนการโรงเรียนที่สัมพันธ์กับชุมชน โดย
พิจารณากระบวนการชุมชน ได้แก่ ลักษณะการทำงานและการแก้ปัญหาชุมชน โดยเฉพาะ
กิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่โรงเรียนและชุมชนทำงานร่วมกัน เช่น กิจกรรมที่ชุมชนทำเพื่อ
โรงเรียน กิจกรรมที่โรงเรียนทำเพื่อชุมชน และกิจกรรมที่ชุมชนและโรงเรียนทำร่วมกัน

3. ศักยภาพของโรงเรียนและพลังของชุมชน เช่น การจัดทำพลังความคิดและ
ทรัพยากรของชุมชน พลังของโรงเรียน เช่น การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนที่สอดคล้อง
กับภูมิปัญญาและความต้องการของชุมชน การฝึกอบรมอาชีพให้นักเรียนและบุคลากรในชุมชน
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในชุมชน การริเริ่มการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม
ร่วมกับชุมชน การจัดตั้งธนาคารโรงเรียนที่สัมพันธ์กับกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน

การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียน มักเปิดโอกาสให้ชุมชนมี
ส่วนร่วมมากขึ้นในรูปของคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็เป็นกรรมการที่มีส่วนร่วมใน

การตัดสินใจมากขึ้น โรงเรียนเปิดโอกาสให้มีการเสนอความคิดเห็นอันแสดงถึงกระบวนการที่เป็นแบบแผนการเรียนรู้ที่มากขึ้นกว่าเดิม แต่อย่างไรก็ตามครูซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการศึกษา ครูจึงมีบทบาทที่เหนือกว่ากรรมการ โรงเรียนที่เป็นชาวบ้านธรรมดา แม้ว่าในบางครั้งจะยอมให้คณะกรรมการโรงเรียนที่เป็นชาวบ้านเสนอแนะความคิดเห็นได้หรือร่วมแสดงความคิดเห็นได้บ้าง ในบางครั้ง หากเป็นประเด็นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรหรือเทคนิคมาก ๆ กรรมการฝ่ายชุมชนก็ขอให้โรงเรียนเป็นผู้มีบทบาท และการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนในการกำหนดนโยบายที่สำคัญ ๆ เช่น การกำหนดหลักสูตรและการให้ความคิดความชอบ แก่ครูซึ่งตามความเป็นจริงก็ไม่เปิดโอกาสให้คณะกรรมการโรงเรียนได้เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแท้จริง (ศิริกาญจน์ โกสุมภ์, 2542, หน้า 52)

อภิญา เวชชัย (2544, หน้า 10) ได้พูดถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในการพัฒนาการศึกษาที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. แนวคิดการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นหุ้นส่วนของโรงเรียนหรือเป็นแบบ “เพื่อน” ผู้ปกครองและชุมชนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกกระบวนการ โดยมุ่งเน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคมากกว่าความร่วมมือที่เป็นพิธีการ หรือเป็นความร่วมมือที่ฝ่ายผู้ปกครอง ชุมชน เป็นฝ่ายให้และโรงเรียนเป็นฝ่ายรับถ่ายเดียว เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน
2. แนวคิดการสร้างสัมพันธภาพที่เหมาะสม โดยอยู่บนพื้นฐานความเป็นตัวของตัวเอง ยอมรับความแตกต่างของบุคคล เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติมากกว่าเป็นแบบทางการ และควรเป็นความสัมพันธ์แบบสองทาง มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ซึ่งจำเป็นต้องมีการฝึกทักษะในการสื่อสาร การยอมรับความเห็นต่างการเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ
3. การสื่อสารข้อมูลข่าวสารสองทางทำให้เกิดความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ข้อมูลข่าวสารต้องเป็นข้อมูลจริง โปร่งใส มีการใช้การสื่อสารหลาย ๆ รูปแบบ มีความจริงใจ ใช้ภาพที่ง่าย ไม่เป็นทางการ และมีการสื่อสารที่สม่ำเสมอ

การเข้ามามีส่วนร่วมอาจมาจากความสนใจเป็นรายบุคคล การรวมกลุ่มของบุคคลที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัว การเข้าร่วมในฐานะกรรมการหรือเข้าร่วมให้คำปรึกษา ช่วยเหลือด้านวิชาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเข้าร่วมเพื่อพิทักษ์สิทธิ หรือการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม ตลอดจนการตรวจสอบในการบริหารจัดการของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่าในการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมต้องเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างประชาชน ชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยภูมิปัญญาในท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อม ซึ่งการบริหาร

อาจอยู่ในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งจะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จในการบริหารงาน จากการสังเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยสรุปได้ว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมคิด (วางแผน) ร่วมทำ (ดำเนินการ) ร่วมวัดผล (เรียนรู้) และร่วมปรับปรุง (พัฒนา)

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ เพราะการอยู่ร่วมกันทำให้อยู่รอดมากกว่าอยู่เดี่ยว ๆ ซึ่งการอยู่ร่วมกันหรือวิถีชีวิตร่วมกันจึงเป็นธรรมชาติของคนมาตั้งแต่เริ่มต้น วัฒนธรรมในแต่ละแห่งจึงไม่เหมือนกัน เรียกว่า ความหลากหลายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงองค์ประกอบของวิถีชีวิตทั้งหมดเข้าอย่างบูรณาการ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพเมื่อเชื่อมโยงเป็นบูรณาการก็เกิดความสุข เมื่อความสุขก็มีความเป็นปกติและยั่งยืน ฉะนั้นชุมชนที่อยู่ร่วมกันด้วยวัฒนธรรมจึงมีความยั่งยืนมา นับพันปี การพัฒนาจึงควรเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง มนุษย์ต้องสร้างปัญญาที่เหมาะสมที่จะอยู่ได้ในภูมิหรือสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งก็คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั่นเอง ธรรมชาติสร้างสรรค์สรรพชีวิตนานาพันธุ์เป็นความหลากหลายทางชีวภาพอันใด มนุษย์ก็สร้างความรู้ทางวัฒนธรรมอันหลากหลายขึ้นมา ฉะนั้น ความรู้ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นมาจึงมีคุณค่าเช่นเดียวกับสรรพชีวิต (ประเวศ วะสี, 2547, หน้า 19-21)

การประชุมสภาของสหประชาชาติว่าด้วยนโยบายทางวัฒนธรรมที่นครเม็กซิโกเมื่อปี ค.ศ. 1982 ให้ความหมายของ วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง องค์ประกอบทั้งชุดของสังคมหรือกลุ่มทางสังคม ได้แก่ องค์ประกอบทางวิญญาณ ทางวัตถุ ทางความคิดและทางอารมณ์ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเฉพาะศิลปปะและอักษร หากแต่รวมถึงวิถีชีวิตแบบต่าง ๆ สิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ระบบคุณค่า ประเพณี และความเชื่อ (เสรี พงศ์พิศ, 2534, หน้า 69)

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน (สุพรรณิ สมานัญญา, 2540, หน้า 24-25)

วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือจิตใจ สังคม และวัตถุ มีการส่งต่อและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีก

สังคมหนึ่งจนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิต ทั้งที่เป็น รูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟิ้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอกลักษณ์ และ แลกเปลี่ยนเพื่อสร้างคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้ มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สันติสุขและอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของ มนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2535, หน้า 6)

วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอด สืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมตั้งแต่ ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ท่าที วิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจ ท่าทีการมองและการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมเป็น การสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ใน สังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อกันมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน (พระเทพเวที, 2536, หน้า 1)

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการปฏิบัติและ การแสดงออกซึ่งความคิด ความรู้สึกสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันเข้าใจ ชาบซึ่ง ยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งเป็นผลจากสมมูลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์ กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติอันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในสังคมนั้น ๆ และจาก ความหมายของวัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าวัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้าง เพราะครอบคลุมทุกส่วนของสังคมทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น จิตกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือเป็นนามธรรม เช่น วิถีคิด วิถีชีวิต เป็นต้น นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรมไว้ หลายลักษณะ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535, หน้า 10) ได้ให้ความหมายของ วัฒนธรรมไว้ 2 ประการคือ

1. วัฒนธรรมในความหมายทั่วไป หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผน การปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกลึกซึ้งในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกัน สามารถเข้าใจ ชาบซึ่ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ในสังคม
2. วัฒนธรรมในความหมายเชิงปฏิบัติการ หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจาก ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนก ออกเป็น 3 ด้านคือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง

จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผน แผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิด
พฤติกรรมและผลผลิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ศักดิ์ชัย เกียรติณาคินทร์ (2542, หน้า 3) ได้กล่าวว่า มิตินทางวัฒนธรรมจะเป็นพลัง
สร้างสรรค์ให้การพัฒนาเกิดขึ้นอย่างมีทางเสื่อ ในประเด็นหลัก 3 ประการคือ

1. ด้านเป้าหมายการพัฒนา มิตินทางวัฒนธรรมจะช่วยกำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้
ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรม คือ การเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีมนุษย์ การเสริมสร้าง
ความเป็นธรรมในสังคมและความยั่งยืนของสภาพแวดล้อม

2. ด้านทิศทางการพัฒนา มิตินทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่
หลากหลายแนวทางมากขึ้นแทนที่จะจำกัดอยู่เพียงแนวทางเดียว เพราะระบบภูมิปัญญาทาง
วัฒนธรรมจะให้ความสำคัญกับการคิดอย่างเชื่อมโยง เนื่องจากสังคมประกอบไปด้วยบริบทที่
หลากหลาย สังคมมิใช่ประกอบด้วยความจริงแท้แต่ประการเดียว แต่มีความซับซ้อนทางความคิด
การให้คุณค่า ความเชื่อ จิตวิญญาณ อำนาจและผลประโยชน์

3. ด้านกระบวนการพัฒนา มิตินทางวัฒนธรรมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของ
ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง โดยมีความเข้าใจว่าภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่
ประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว เริ่มได้จากภายใน
ชุมชนของตนเองและก่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันให้เกิดการพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคม
ธรรมชาติแวดล้อมและกระแสการพัฒนาที่มาจากสังคมภายนอกได้อย่างกลมกลืนกับวิถีของชุมชน

อนันท์ กาญจนพันธ์ (2544, หน้า 165-167) แบ่งประเภทวัฒนธรรมออกได้ 3 ลักษณะ
ดังนี้

1. ระบบคุณค่า หมายถึง คติธรรมส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่
สร้างสรรค์ แสดงออกมาในรูปของจักรวาลความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดม
สมบูรณ์และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติบนพื้นฐานการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์
ด้วยกันเอง เช่น ศาสนา ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ความหมายตามนัยนี้วัฒนธรรมเป็นกรอบ
และแนวทางการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของ
สมาชิกในสังคม

2. ระบบภูมิปัญญา หมายถึง วิธีคิดของสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์
ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อม แสดงออกมาในรูปกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่
และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น วัฒนธรรมตามนัยนี้จึงเป็นผลรวมจาก
การสังสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม สร้างสรรค์สิ่งที่เป็นวัตถุ และไม่เป็น
วัตถุเพื่อช่วยให้สังคมอยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ที่เสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุปแล้วการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์ในสมัยดึกดำบรรพ์ มนุษย์รู้จักสรรพสิ่งรอบตัวและขณะเดียวกันได้พยายามค้นหาความหมายของสิ่งเหล่านั้นเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น จากนั้นนำความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ดังกล่าวมาใช้ในการดำเนินชีวิต ความรู้ได้ถูกสั่งสม เลือกรอง ปรับปรุง แก้ไข และถ่ายทอดภายใต้ระบบการศึกษาที่เป็นกลไกหนึ่งของสังคม การดำเนินการนี้เรียกว่าสังคมประกิด (Socialization)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) เป็นคำเรียกใหม่ซึ่งมีความหมายที่สลับซับซ้อนหลายมิติที่จะต้องคำนึงถึง อย่างไรก็ตามผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับคำเหล่านี้ไว้ในหลายแง่มุมดังนี้

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบกันมา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544, หน้า 42)

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539, หน้า 623)

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย (รุ่ง แก้วแดง, 2542, หน้า 204)

มงคล คำธนานิธร์ (2540, หน้า 6) กล่าวถึงการเกิดและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาไว้ว่า

1. ภูมิปัญญาเป็นเหมือนสิ่งมีชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือ มีเกิดขึ้น ดำรงอยู่และดับไป เมื่อภูมิปัญญาใดได้รับการยอมรับเช่น มีการกล่าวถึงหรือนำไปปฏิบัติอย่างกว้างขวางถือว่าภูมิปัญญานั้นได้เกิดขึ้นแล้ว หากภูมิปัญญาใดทนต่อการพิสูจน์และใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ จนพิสูจน์ได้ว่าไม่เป็นประโยชน์เท่าที่ควรหรือก่อให้เกิดปัญหาสังคมจะไม่นำพาภูมิปัญญานั้นอีก

2. ภูมิปัญญาเกิดจากกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาเป็นผลมาจากการสั่งสมความคิด ประสบการณ์และตัวอย่างจำนวนมากและยาวนาน ก่อนที่ภูมิปัญญาใดจะแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวทางปัญญา วิสัยทัศน์และความสำเร็จเมื่อนำไปใช้งาน ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจารย์ภูมิปัญญาต้องใช้ความพยายามที่จะพัฒนาประสิทธิภาพภูมิปัญญาขึ้นเรื่อย ๆ

3. ความต่อเนื่องภูมิปัญญา ภูมิปัญญาใด ๆ ที่ได้รับการกล่าวถึงจะดำรงอยู่ยาวนานก็ต่อเมื่อผู้คนในสังคมให้ความสนใจและเรียนรู้ถึงความเป็มา ประโยชน์ นำไปปฏิบัติ ตลอดจนศึกษาค้นคว้าและวิจัยปัญหานั้นเพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง ในกรณีนี้เท่ากับเป็นการสืบทอดภูมิปัญญานั้น ๆ

กรมวิชาการ (2540, หน้า 19) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดส่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

จากความหมายดังกล่าวแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นมายังลูกหลานโดยสามารถเห็นได้จากการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดขึ้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นองค์ความรู้ขนาดใหญ่ที่กระจายกันไปในแต่ละท้องถิ่นทั่วประเทศ และในท่ามกลางกระแสแห่งโลกยุคไร้พรมแดน การหลั่งไหลของวัฒนธรรมจากภายนอกจึงเกิดขึ้น โดยง่าย ส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในบางแห่งกำลังสูญหายไปพร้อมกับกาลเวลา หากไม่มีการสืบทอดให้ดำรงอยู่สืบไป ปัจจุบันสังคมจึงให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เห็นได้จากนักการศึกษาหลายท่าน ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ (สุรศักดิ์ ปะตังดาโต, 2543, หน้า 45) ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบูรณาการสูง
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

จากความสำคัญดังกล่าวแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ แต่เป็นความผูกพันอย่างแนบแน่นระหว่างภูมิปัญญากับท้องถิ่น หรือความรู้กับระบบนิเวศของท้องถิ่น มีการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์และพัฒนาจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ และมีการสืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลัง

กรมวิชาการ (2539, หน้า 25) ได้เสนอแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนดังนี้

1. โรงเรียนเป็นผู้นำกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านไปจัดการเรียนการสอนหรือพัฒนาหลักสูตรขึ้นในโรงเรียน ให้เด็กได้เรียนรู้ โดยคัดเลือกเนื้อหาหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

2. โรงเรียนเชิญเจ้าของภูมิปัญญา ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือปัญญาชนชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ควรอยู่ในดุลพินิจของโรงเรียนในด้านความเหมาะสม ทั้งกิจกรรม เนื้อหาสาระและวัยของเด็ก

ชูพินิจ เกษมณี (2545, หน้า 58) กล่าวว่า กระบวนการจัดการศึกษาดังกล่าวได้ทำให้เรื่องที่มีความสำคัญหลายเรื่องขาดหายไป ได้แก่

1. ภาษาท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้หมายถึงภาษาคำเมือง ภาษาอีสาน หรือภาษาใต้เท่านั้น แต่รวมถึงภาษาของชาวเขา ต่วย ยาวี เป็นต้น ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นด้วย นักวิชาการด้านภาษาบอกว่า ถ้าไม่รู้ภาษาแม่อย่างลึกซึ้งก็จะเรียนภาษาอื่นได้ไม่แตกฉาน ซึ่งคนไทยมีข้อด้อยในเรื่องนี้อยู่มาก และผู้รู้ภาษาท้องถิ่นของไทย ก็มีอายุมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่คนรุ่นใหม่ที่สนใจจะเรียนเรื่องนี้กลับหาได้ยากและในกระบวนการศึกษาก็ไม่ได้มีการส่งเสริมทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง

2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา หลักสูตรที่ให้แก่เด็กเรียนจะมีแต่ประวัติศาสตร์ของชาติแต่ไม่ได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือชุมชน เช่น เด็กรุ่นใหม่ในท้องถิ่นไม่เคยได้เรียนรู้ว่า ปู่ย่า ตายายมาจากไหน อพยพมาเพราะสาเหตุใด ประกอบอาชีพอะไรมาแต่เดิม

3. ภาวะเปรียบเทียบประเพณี ซึ่งรวมถึงคุณธรรมจริยธรรมของท้องถิ่น ปัจจุบันในโรงเรียนจะสอนศีลธรรมจริยธรรมที่เป็นศาสนาหลัก ๆ ของโลกโดยเน้นศาสนาพุทธเพราะว่าถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ที่จริงในแต่ละท้องถิ่นมีภาวะเปรียบเทียบประเพณีที่ควบคุมด้วยความเชื่อทางศาสนาต่าง ๆ กันตามพื้นบ้านด้วยซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีการสืบทอดกันในสถานศึกษา

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมหลายเรื่อง เช่น การประกอบอาชีพ คนที่อยู่ทะเลมีอาชีพด้านการประมง คนที่อยู่ภูเขากำไรบนดอย วิถีชีวิตอย่างนี้ไม่ได้มีการสืบทอดต่อเนื่องจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะบอกว่าสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตรเพราะ 80 เปอร์เซ็นต์ของประชากรเป็นเกษตรกร แต่เด็กที่เรียนจบการศึกษาส่วนใหญ่ทำการเกษตรไม่เป็นเพราะการศึกษาไม่ได้คำนึงถึงเลยว่าเด็กควรต้องเรียนรู้อะไรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้าง นอกจากนี้ภูมิปัญญาที่สูญหายไปมากคือ ด้านการดูแลสุขภาพคุณภาพ ตลอดจนเรื่องอาหารการกินต่าง ๆ ซึ่งมีมากทิศทางวัฒนธรรมกับ

การศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงหลากหลาย ในลักษณะที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งการเล่นต่าง ๆ

5. วิถีชีวิตท้องถิ่น การศึกษาได้สร้างความคาดหวังใหม่ ๆ โดยเฉพาะความคาดหวังในอาชีพใหม่ ๆ ที่หนีห่างจากอาชีพเกษตรกรรมและยังมีทัศนคติที่ดูถูกอาชีพของบรรพบุรุษของตนเองอีกด้วย คนยังเรียนสูงขึ้นก็ยังไม่อยากกลับไปทำไร่ทำนาแม้แต่คนที่เรียนจบวิทยาลัยเกษตรหรือคนที่มีความจำแนกจำนวนมากก็ไม่คิดจะนำความรู้กลับไปพัฒนาการทำไร่ทำนา

จะเห็นว่า กระบวนการจัดการศึกษา ได้สร้างระบบการบริหารงานแบบสั่งการ จากข้างบนลงล่าง เป็นการบริหารแบบรวมศูนย์ที่กำจัดการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งถ้ามองทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงการศึกษาว่าเป็นเรื่องของ การเรียนรู้ก็ต้องเปิดเป็นเวทีกว้างเพื่อให้หลาย ๆ ฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ในท้องถิ่นก็ขาดหายไป การบูรณาการวัฒนธรรมเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษานั้นต้องตระหนักว่าวัฒนธรรมมีหลายระดับ ตั้งแต่วัฒนธรรมกระแสหลัก หรือวัฒนธรรมระดับชาติ และวัฒนธรรมย่อย ๆ ที่บางท่านอาจแบ่งเป็นวัฒนธรรมระดับภาค วัฒนธรรมท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการธำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

เทคนิคและวิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วม (จารุพงศ์ พลเดช, 2546, หน้า 5) มีหลายวิธีเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เช่น

1. การประชุมระดมความคิด การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือการประชุมปรึกษาหารือ
2. การบริหารแบบยึดวัตถุประสงค์ (MBO) ให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมในการพิจารณาผลงาน ทบทวนเป้าหมาย หรือพิจารณาแก้ไขปัญหภายในองค์กรด้วยตนเอง โดยยึดวัตถุประสงค์เป็นสำคัญ
3. การจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนภายในองค์กร หรือระหว่างองค์กร
4. การใช้ระบบข้อมูลเพื่อการตัดสินใจและการวางแผน โดยจัดให้ระบบข้อมูลไหลผ่านไปมาในจุดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องระหว่างกัน ให้สามารถรู้ทั่วกันมากที่สุด และทำความเข้าใจซึ่งกันและกันมากที่สุด

5. การจัดระบบการสื่อสารที่ดีเกิดความชัดเจน ทัวถึงเข้าใจง่ายเป็นการสื่อสาร 2 ทางจากบนลงล่าง และจากล่างขึ้นบน ซึ่งจะทำความเข้าใจระหว่างคนในองค์กรดีขึ้น

ในโรงเรียนที่มีการบริหารแบบฐานโรงเรียนนั้น การจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมจะเป็นหลัก ซึ่งจะเป็นการสร้างแรงจูงใจที่ดี และมีการให้โอกาสสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมของโรงเรียน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและการพัฒนาโรงเรียน รูปแบบกิจกรรมจะ

หลากหลาย จะเป็นการสร้างประสิทธิผลแก่โรงเรียน และในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมา กิจกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นเองในระดับโรงเรียนตามแนวนี้นี้ได้เป็นที่ยอมรับกับแพร่หลายมากขึ้น และแพร่หลายไปทั่วโลก

ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การบริหารตามแนวทางแบบใหม่นี้ จะเป็นการเปิดหรือสร้างโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง มีส่วนได้ส่วนเสีย สมาชิก รวมทั้งผู้บริหารโรงเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและเพื่อบริหารโรงเรียนได้สำเร็จไปด้วยกันและความร่วมมือในการตัดสินใจเป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้ครู ผู้ปกครอง และนักเรียนมีความเข้าใจผูกพันกับโรงเรียน

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 167) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมว่าเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อให้ผู้รับเกิดการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตสิ่งใหม่ ๆ มีการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่น ภายใต้บริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมที่หลากหลายและแตกต่างกัน

การถ่ายทอดภูมิปัญญา มีอยู่ 2 วิธี คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก

เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลงมือทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัย และบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านวิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกคู่ รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด (สามารถ จันทร์สุรย์, 2536, หน้า 149)

ดังนั้นถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีต มีวิธีการถ่ายทอดได้ 2 วิธี คือ

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังข้อ ๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

1.1 การบอกเล่าโดยตรง อาทิ การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะมีคำสอนแทรกอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

1.2 การบันทึก ได้แก่ ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หมอลำ และคำขอ เป็นต้น จะมีเนื้อหาของคำร้องต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติคำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดเป็นแบบลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีการหรือเขียนลงในลานหรือสมุดข่อยและหนังสือผู้เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบต่อกันมาได้วิธีหนึ่ง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534, หน้า 86-87) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญามาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเสนอเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นความดีมีคุณค่า และสะสมกันมานาน เป็นเรื่องที่ผสมผสานทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
2. การศึกษาและรวบรวมประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ
3. การจัดระบบข้อมูล เพื่อเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน
4. การศึกษาวิธีการที่เหมาะสม ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเล่าประสบการณ์ เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (2542, หน้า 63) ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน โดยเน้นไปที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบด้วยตนเอง หรือทางอ้อม

จะเห็นได้ว่ารูปแบบในการมีส่วนร่วมเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิธีการที่จัดระบบให้การถ่ายทอดมีความง่ายและสะดวกขึ้น ซึ่งถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ นั้นต้องมีการที่จัดระบบให้การถ่ายทอดมีความง่ายและสะดวกขึ้น ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ นั้นต้องมีการกระบวนการที่จะให้ประชาชนในชุมชนได้มีวิธีการร่วมแสวงหาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนของคน จึงจะเกิดคุณค่าของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง

กึกฤทธิ์ ปราโมทย์ (2537, หน้า 12) ได้ให้ความเห็นในเรื่อง การศึกษากับการสืบทอดและการเสริมสร้างวัฒนธรรมไว้ว่า “...ความสับสนด้านวัฒนธรรมไทยเกิดมาจากคนไทยไม่สนใจวัฒนธรรมด้วยความรู้สึกรัก หรือด้วยความรู้อย่างชาวซึ่งในวัฒนธรรม แต่มุมมองด้านวัฒนธรรมในทัศนะของชาตินิยม คือต้องการรักษาถ่ายทอด และเสริมสร้างวัฒนธรรมไทย เพราะความรู้สึกรักว่าเป็นของไทยเท่านั้น โดยไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมลึกซึ้ง ความประณีตงดงามของ

วัฒนธรรมนั้นแต่อย่างใด ในที่สุดก็ไม่สามารถรักษาวัฒนธรรมไว้ได้ ดังนั้น ในการส่งเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมจะต้องให้คนไทยได้รับการอบรมหรือได้รับการศึกษาให้มีรสนิยมสูงให้มีวิจารณ์ญาณ ให้มีความรักสวยรักงาม และให้เห็นความปราณีตต่าง ๆ ในวัฒนธรรมไทยและควรจำเป็นต้องเลือกสรรพิจารณาถึงความสำคัญว่า อย่างใดควรรักษาให้มีชีวิตอยู่อย่างใด...”

สุมน อมรวิวัฒน์ (2536, หน้า 21) ได้กล่าวว่า ความหมายหนึ่งของคำว่า การศึกษา คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการสืบทอดวัฒนธรรม (Cultural Transmission) “...วัฒนธรรมเป็นภาวะที่เจริญงอกงามซึ่งปรากฏว่าในวิถีชีวิตของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งที่ผิดปกติและแปลกแยกออกจากวิถีชีวิตมนุษย์ การศึกษาจึงเป็นการพัฒนาวิถีดำเนินชีวิต (สุขภาวะ) การพัฒนาวิถีดำเนินชีวิตที่ดี (คุณภาวะ) และวิถีดำเนินชีวิตที่มีแก่นสารหลักการ (อิสระภาวะ) ของมนุษย์ทั้งปวง ดังนั้น การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม จึงเป็นเสมือนเกลียวเชือก 3 เกลียวที่เกี่ยวข้องพันประสานกันสนิท โดยที่วัฒนธรรมเป็น Way of Life ศาสนาเป็น Way of Good Life และการศึกษาเป็น Way of Life Development”

อุทัย บุญประเสริฐ (2540, หน้า 21) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับ วัฒนธรรมไว้ว่า

1. การศึกษาช่วยทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมและมรดกทางสังคมสู่คนรุ่นใหม่
2. การศึกษาทำหน้าที่ช่วยพัฒนาคนให้มีใจกว้าง มีทัศนะเปิด มีโลกทัศน์กว้าง พร้อมที่จะเข้าใจหรือทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง รู้จักเลือกสิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ รู้จักปรับสิ่งเก่าให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ทางวัฒนธรรมได้ตามสมควร
3. การศึกษาทำหน้าที่รักษา สนับสนุน หรือเป็นตัวกลาง ในการพัฒนาระบบจริยธรรม และคุณธรรมประจำสังคมนั้น ๆ
4. การศึกษาเป็นแกนกลางในการส่งเสริมเอกลักษณ์ของสังคมของชาติ โดยให้ความรู้ ส่งเสริมความเข้าใจเสริมสร้างความซาบซึ้งในศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีประจำชาติ
5. การศึกษาเสริมสร้างความรู้รักเป็นชาติให้แก่ชุมชนในชาติ

ชนิดา รักษ์พลเมือง (2534, หน้า 75) กล่าวว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ระบบการศึกษา ทั้งในและนอกโรงเรียนทำหน้าที่ได้ดีที่สุด การศึกษาจะต้องไม่เพียงแต่จะต้องถ่ายทอดและบำรุงรักษาวัฒนธรรมในอดีตเท่านั้น แต่จะต้องสร้างให้สมาชิกของสังคมตระหนักถึงปัจจุบันและอนาคต นั่นคือการศึกษาเป็นตัวการที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ได้

จะเห็นได้ว่า มีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่ควรมีการสืบสานภูมิปัญญาด้านการศึกษาลงปูจาให้คงไว้สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้ลูกหลานได้เห็นในอนาคตต่อไป มิฉะนั้นวัฒนธรรม

เก่าแก่ที่มีมาแต่มนานนับวันก็จะสูญหายไปไม่เหลือไว้เป็นมรดกอันล้ำค่าอีกในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นว่า การศึกษาเท่านั้นที่จะทำให้เกิดการดำรงคงไว้แห่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

เทคนิคกระบวนการมีส่วนร่วมแบบ A-I-C

ความสำคัญของกระบวนการ A-I-C เป็น การระดมความคิดที่ให้ความสำคัญต่อความคิดและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม เป็นกระบวนการที่นำเอาคนเป็นศูนย์กลางมาคิดและทำงานร่วมกันในรูปของการประชุมปฏิบัติการ มีความเป็นประชาธิปไตย มีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ทำให้ผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัดความต้องการ และศักยภาพของผู้ร่วมระดมความคิด ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการยอมรับ การร่วมให้การสนับสนุนที่จะนำไปดำเนินการจึงก่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538, หน้า 12-13) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ (Appreciation: A) เป็นขั้นสร้างการรับรู้ การเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ข้อเท็จจริงจากมุมมอง ความเห็น และประสบการณ์จากบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าร่วมประชุม วัตถุประสงค์เพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร และสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision)

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการสร้างแนวทางพัฒนา (Influence: I) เป็นการนำแนวคิดและพลังสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มากำหนดวิธีการหรือกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่จะช่วยให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วม โดยผู้เข้าร่วมระดมความคิดทั้งหมดจะต้องร่วมกันคิดวิเคราะห์หาวิธีการหรือกิจกรรมหรือโครงการใดบ้างที่มีความสำคัญเหมาะสม เป็นการเปิดโอกาสบุคคลได้แสดงเหตุผล เพื่อหาวิธีการหรือกิจกรรมหรือโครงการการพัฒนาที่ดี มีความเหมาะสมมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการกำหนดแนวทางการปฏิบัติ (Control: C) เป็นขั้นการนำวิธีการหรือกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่ตกลงและยอมรับร่วมกันมากำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ เป้าหมาย วิธีการดำเนินการ ระยะเวลา งบประมาณ ผลที่คาดหวัง การประเมินผล และการกำกับ ติดตาม

ประโยชน์ของกระบวนการ A-I-C

กระบวนการ A-I-C ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน เช่น โครงการแก้ปัญหาความยากจน และ โครงการอื่น ๆ

เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่นำกระบวนการ A-I-C ไปใช้เตรียมความพร้อมให้ชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้ตื่นตัวในการดำเนินการโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ช่วยให้ชาวบ้านให้กล้าแสดงออก กล้าพูด กล้าคัดค้าน และเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น และจากรายงานการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538, หน้า 27) ได้รายงานผลการจัดการประชุมโดยใช้ A-I-C ในหมู่บ้านสรุปได้ว่า

1. การจัดประชุม A-I-C เป็นเวทีให้ชาวบ้านและผู้นำในหมู่บ้านได้มีโอกาสสร้างข้อตกลงซึ่งเป็นเสมือนการสื่อสาร (Communication) ความต้องการในการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกัน ผู้นำและข้าราชการที่เป็นนักพัฒนาชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และได้ช่วยแก้ปัญหาการจัดทำโครงการต่าง ๆ ของหมู่บ้านที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง โดยการเพิ่มบทบาทให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจจัดทำโครงการต่าง ๆ ซึ่งเดิมได้ถูกครอบงำความคิดจากผู้ชายและผู้นำในหมู่บ้าน

2. กระบวนการ A-I-C ทำให้ชาวบ้านตระหนักว่าการแก้ปัญหาพัฒนาหมู่บ้านเป็นบทบาทหน้าที่ของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน ไม่ใช่เรื่องของผู้นำหมู่บ้านเท่านั้น ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ โครงการต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอ ทำให้เกิดความร่วมมือในการแสวงหางบประมาณ และแหล่งเงินทุนมาใช้ดำเนินการ

3. กระบวนการ A-I-C ได้กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมรู้จักคิดหาเหตุผล และความต้องการของตนมาประกอบคำอธิบายเพื่อชักจูงให้ผู้อื่นเห็นด้วยกับความคิดของตน เป็นการฝึกผู้เข้าร่วมประชุมได้รู้จักการทำงานและคิดเป็นกลุ่ม การแก้ปัญหา และการสร้างความสามัคคีในกลุ่ม

4. โครงการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันนำเสนอเป็นแผนพัฒนา ช่วยให้ชาวบ้านได้มีการพูดคุยสอบถาม จึงเป็นการกระตุ้นให้ผู้นำหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ติดตามความก้าวหน้าของโครงการอยู่เสมอ

5. ทำให้โครงการต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเพราะชาวบ้านได้บริการโครงการเป็นผู้ริเริ่มวางแผน และปฏิบัติในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ข้อดี ข้อเสียของโครงการ เจ้าหน้าที่ของรัฐทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา

6. ชาวบ้านมีพลังในการพัฒนา ภูมิใจ และพร้อมใจกันที่จะสร้างหมู่บ้านของตนให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาในอนาคต

ดังนั้นจุดเด่นของกระบวนการ A-I-C ได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมที่มีสภาพสังคมที่แตกต่างกันทั้ง เพศ วัย การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับสิทธิและการกระตุ้นให้แสดงความคิดเห็นเท่าเทียมกัน และช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมมองเห็นภาพของความต้องการของตน

อย่างมีขั้นตอนวิธีการหรือกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งเป็นความต้องการของผู้เข้าร่วมประชุมมากกว่าที่จะลอกเลียนแบบผู้อื่น จากจุดเด่นของกระบวนการ A-I-C ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวิพากษ์ข้อมูลเพื่อสรุปผลความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น “การตีกลองปูลา” เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การตีกลองปูลา

ความหมายของกลองปูลา

คำว่า ปูลา หรือบูชา เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีสันสกฤต มาจากรากศัพท์ ปูช ในความหมาย บูชา กลองบูชา หรือกลองปูลา เป็นกลองที่สร้างขึ้นเพื่อถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อที่ว่า เสียงกลองจะดังไปถึงสวรรค์ชั้นฟ้าเพื่อให้บรรดาเหล่าเทพยดาทั้งหลายเป็นสักขีพยานในการทำบุญทุก ๆ ครั้ง

ลักษณะของกลองปูลา เป็นกลองชุด ประกอบด้วยกลองใหญ่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางอย่างต่ำประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 2.50 เมตร ชาวบ้านเรียกกันว่า “กลองตั้ง” หรือ “กลองตั้ง” ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เต็ง ราง เจาะกลางให้กลวงหุ้มหนังหน้ากลองด้วยหนังวัวหนังควาย หรือหนังควาย กลองปูลามีประจำอยู่ตามวัดต่างๆ โดยจะมีการติดตั้งไว้ในหอกลองและจะ ไม่มีการเคลื่อนย้ายใด ๆ

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะของกลองปูลา

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (2544, หน้า 121) กล่าวว่า กลองบูชา (ปฐา) เป็นกลองชุดขนาดใหญ่มีไว้ประจำวัด โดยมีหอกกลองเฉพาะหรือหอกกลองใช้ร่วมกันกับหอรฆัง บางวัดที่ไม่มีหอกกลองจะนำกลองไว้ตามศาลาแล้วแต่จะสะดวก วงกลองบูชาประกอบด้วยเครื่องดนตรี 1) กลองตั้ง เป็นกลองขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 60 เซนติเมตร ขึ้นไปบางลูกอาจมีเส้นผ่าศูนย์กลางถึง 1 เมตรก็มี ความยาวของกลองหลวงมีตั้งแต่ 1 เมตรขึ้นไปถึง 1.50 เมตร 2) กลองคู่บหรือลูกคู่บ เป็นกลองขนาดเล็กจำนวน 3 ใบ ขนาดใกล้เคียงกันอาจมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 20-40 เซนติเมตร ความยาวประมาณ 50-60 เซนติเมตร หรืออาจสั้นกว่านี้ได้ 3) พ้อง ใช้ฆ้องขนาดใหญ่คือฆ้องอ้อยและฆ้องโหยังอย่างละ 1 ใบ บางวัดอาจใช้ฆ้องขนาดรองลงมามีจำนวนถึง 4-9 ใบก็มี 4) ตั่ว 1 คู่

กลองปฐา มีกลอง 4 ลูก คือ กลองใบใหญ่ 1 ลูก ใบเล็ก 3 ลูก การตีกลองนั้นมี 2 แบบคือ กลองบูชาจะตีในตอนค่ำของวันขึ้น แรม 7 ค่ำ เพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ชาวบ้านรู้ว่าพรุ่งนี้เป็นวันพระ การตีนั้นจะมีเครื่องดนตรีประกอบคือฆ้องใหญ่ 1 ใบ ฆ้องเล็ก 1 ใบ ฉาบ ฉิ่ง จะตีเป็นทำนอง ต๊ะ ตูป ต๊ะ ต๊ะ ตูป ต่างๆ และฆ้องใหญ่ เล็ก ฉาบ ฉิ่งจะรับเป็นจังหวะสำหรับการตีในงานบระเพณิของวัดนั้นจะตีในทำนองเดียวกันแต่จะไม่มีเครื่องดนตรีประกอบเพียงแต่ตีกลองเป็นทำนองไล่ลูกต๊ะ ตูป ต๊ะ ต๊ะ ตูป ต่าง ไปเรื่อย ๆ จังหวะตีกลองนี้เรียกว่า กลองบูชา

กลองปฐานอกจากจะใช้เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ตีเพื่อการบันเทิงและเป็นพุทธบูชาแล้วยังใช้เป็นสัญญาณบอกเหตุภายในหมู่บ้านอีกด้วย คือ กลองบอกเวลา จะตีตอนค่ำอาจเป็น 6 โมงเย็นหรือ 1 ทุ่มตามแต่วัดนั้นจะกำหนดเอา หากเป็นกลางวันเรียกว่า กลองเพล บางครั้งเมื่อได้มีการก่อสร้างเสนาสนะก็จะตีเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านนำอาหารขึ้นไปเลี้ยงคนงาน การตีแบบนี้จะตี 3 รอบ มีจังหวะ คือ ตีเว้นระยะ 3 ครั้ง ๆ ที่ 4 เรื่อยไป จะรัวและตีเสียงเบาๆ ส่วนกลองที่บอกเหตุจะตีในยามที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นในวัด เช่น ไฟไหม้ ขโมยเข้าวัดหรือมีพระภิกษุ สามเณรในวัดมรณะภาพลง การตีก็จะตีเสียงดังไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะมีคนขึ้นมา

อุปกรณ์ในการตีกลองปฐา ประกอบด้วย

1. ไม้ตีกลองใหญ่หรือกลองตั้ง เป็นไม้ยาวขนาด 1 ฟุต ปลายหุ้มผ้าให้หนาใช้ตีเสียงทุ้มกังวาน
2. ไม้ตีกลองคู่บ เป็นไม้ก๊ีบ เสียงตีเป็นแบบฟาดแต่เรียกว่า “ไม้แฉ่” การตีแสะ นิยมตีเมื่อมีกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกาศให้เทพยดารับรู้การทำบุญครั้งนี้ เช่น การสวดยอดเจดีย์ การเบิกเนตรพระ ฯลฯ

การตีกลองปูจานี้ ถ้าไม่มีเรื่องจำเป็นแล้ว จะห้ามตีพร้าเพรื่อ เพราะถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ผู้ตี กลองปูจาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้เคียวกลองและผู้เล่นประกอบ การตีกลองจะตีเกริ่นด้วย บทบาทที่เรียกว่าบทกระสวน ก่อน 3 ครั้ง จากนั้นจึงตีตามความถนัดของผู้ตีแต่ละบุคคล โดยมี ฉ้อง ฉาบ กลองตะหลดปด คอยเป็นตัวยืนให้จังหวะ การตีกลองปูจาจะมีความไพเราะอยู่ที่ ผู้เคียวกลองซึ่งจะต้องใช้ลูกเล่นในการตีกลองทั้ง 4 ใบ ใบใหญ่ 1 ใบ ใบเล็ก 3 ใบ ให้ประสมประสานให้เกิดท่วงทำนองอันไพเราะเมื่อตีกลองไปพอสมควรแล้ว จึงจะลงทำนองด้วยบทกระสวน อีก 3 ครั้ง ผู้ตีไม่จำเป็นต้องเป็นคนเดียวกัน

เนื่องจากกลองปูจาเป็นกลองสำคัญประจำวัด การตีหรือการประโคมกลองจึงมีความหมายต่อพิธีกรรมหรือต่อวัด หรือต่อมวลชนที่อาศัยอยู่รอบวัด บทบาทหน้าที่ของกลองปูจาในจังหวัดลำปางพอประมวลได้ดังนี้

1. เป็นสัญญาณบอกวันพระ สมัยก่อนที่ยังไม่มีปฏิทินหรือมีแต่ยังไม่แพร่หลายนั้น วัดต่าง ๆ จะประโคมเพลงกลองในช่วงเวลาประมาณ 2-3 ทุ่มของคืนก่อนวันพระเพื่อเป็นสัญญาณให้ศรัทธาชาวบ้านได้ทราบวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระ หรือวันศีล เพื่อให้สาธุชนได้เตรียมตัวหรือเตรียมพร้อมในการปฏิบัติตนงดเว้นจากอบายมุข การเบียดเบียนสัตว์ การใช้แรงงานสัตว์
2. เป็นสัญญาณแสดงถึงกิจกรรมที่กระทำในวันพระ การตีกลองปูจา (โดยไม่มีฉ้องและสว่าประสมวง) เป็นระยะ ๆ นั้น จะแสดงนัยอันเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านได้ทราบถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ในวัด เช่น ทำให้ทราบว่ากรรมเทศนาธรรมได้จบแล้ว หรือได้เวลาทำวัตรเย็น เป็นต้น สาธุชนที่อยู่ทางบ้านเมื่อได้ยินเสียงกลองปูจา จะโมทนาสาธุไปกับนักศีลนักรกนุญที่ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนาในวัด
3. ใช้เป็นสัญญาณตีบอกเหตุ (ไม่มีฉ้องและสว่าประสมวง) ให้มวลชนในหมู่บ้านได้ทราบ เช่น นัดหมายประชุม นัดหมายเข้าขบวนเคลื่อนครว้ทาน แจ่งเหตุร้าย เป็นต้น
4. ใช้ตีเป็นกลองชัย (ไม่มีฉ้องและสว่าประสมวง) เป็นการฉลองชัย ฉลองความสำเร็จ หรือแสดงความยินดีเมื่อมีอาคันตุกะมาเยี่ยม เช่น ขบวนผ้าป่า ขบวนกฐิน ขบวนครว้ทาน หรือดี แสดงความปิติเมื่อพระสงฆ์ได้สวดให้พรเสร็จแล้ว

จากสภาพสังคมและเศรษฐกิจและการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมจากต่างถิ่น ในปัจจุบันทำให้มีอุปกรณ์หรือสื่ออย่างอื่นเข้ามาทำหน้าที่แทนกลองปูจา เป็นต้นว่าการใช้หอกระจายเสียงตามหมู่บ้าน สื่อทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และการมีปฏิทินใช้กันแทบทุกครัวเรือน ทำให้กลองปูจาซึ่งเป็นทั้งเครื่องดนตรีพิธีกรรม หอกระจายข่าว และหอแจ้งเหตุการณ์ของมวลชนถูกลดบทบาทและหน้าที่ลงไป วัฒนธรรมการบรรเลงเพลงกลองปูจาจึงเริ่มซบเซาลงไปบ้าง อย่างไรก็ตามการบรรเลงเพลงกลองปูยายังพอสามารถจะหาฟังได้ตามวัดแถบชนบทบางท้องที่

จะเห็นว่า กลองปฐาใช้ดีในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ 1) ตีบอกกล่าวการประชุมชาวบ้าน 2) หลังจากพระเทศน์จบแล้ว 3) ตีในเทศกาลของวัด เช่น งานปอยหลวงถวายสลากภัต 4) ตีในคืนก่อนวันพระเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ชาวบ้านทราบว่าวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันพระ จะได้เตรียมตัวมาทำบุญ

โกลกกลองปฐา

บุคคลใดจะสร้างกลองปฐาให้ได้ลักษณะที่เป็นมงคลให้วัดเอาน้ำกลองได้ขนาดเท่าใดแล้ว ให้แบ่งเป็น 8 ส่วนได้เท่าใดแล้วเอา 3 ถูณ แล้วเอา 8 หาร ถ้าได้เศษทาดังนี้

เศษ 1 ชื่อว่า นันทเกรี ตีเมื่อใดเกิดปีติยินดีแก่ผู้ที่ได้ยินเสียงกลองนั้น

เศษ 2 ชื่อว่า วิโชคเกรี ตีเมื่อใดผู้ได้ยินก็ไม่เกิดความยินดี

เศษ 3 ชื่อว่า เดชเกรี ตีเมื่อใดก็เกิดความชื่นชมยินดี

เศษ 4 ชื่อว่า มรณเกรี ตีเมื่อใดจิตใจไม่ชื่นชมยินดี

เศษ 5 ชื่อว่า ชัยยเกรี ตีเมื่อใดใจกล้ายอตั้งหาสาธุการ

เศษ 6 ชื่อว่า อุปทวเกรี ตีเมื่อใดยอมให้หาวาควิดกัณฑ์

เศษ 7 ชื่อว่า มังคลเกรี ตีเมื่อใดยอมทำให้หายเสียยังทุกข์โทษเกิดปราโมทย์ยินดี

เศษ 0 ชื่อว่า โกรเกรี ตีเมื่อใดยอมให้โทษโกรธเคืองกัน

กลองปฐาที่ดีดี เชื่อว่า ต้องมีการเขียนคาถาใส่ใบตาล หรือใบลาน แผ่นเงิน หรือแผ่นทอง บรรจุลงในผลมะตูมแห้งแล้วปิดทองแขวนไว้ในกลองปฐาเพื่อเป็นหัวใจของกลองปฐาซึ่งบ้างก็ว่าทำให้กลองมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ทางด้านเมตตามหานิยม

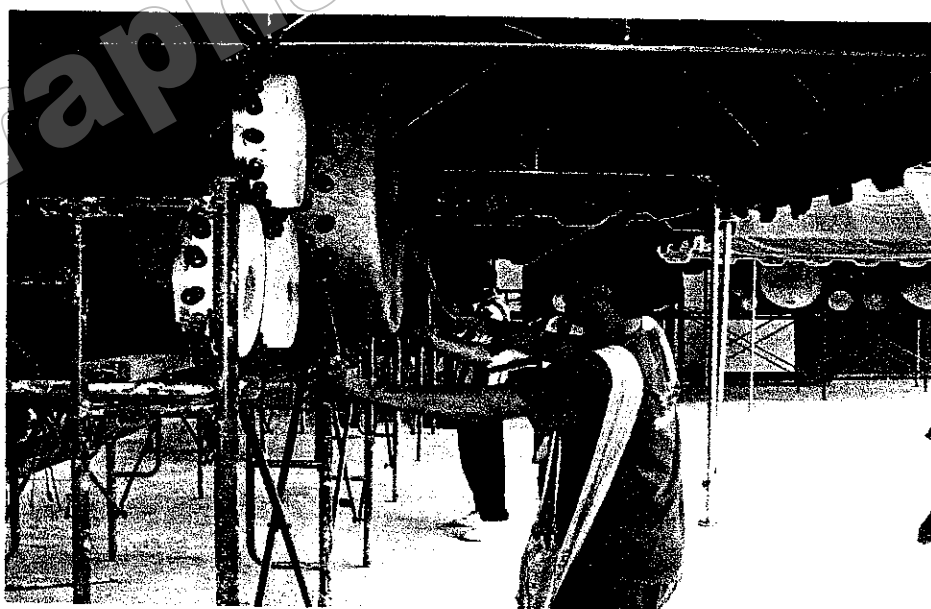
ในการถวายกลองปฐาแก่วัด จะมีการเชิญผู้มียศศักดิ์มาเป็นประธาน แล้วให้คนถือเครื่องมือเป็นต้นว่า หอก ดาบ มีด ขวาน และคีมปากนกแก้ว ตั้งด้านอยู่ที่ประตูวัด เมื่อกลองมาถึงก็จะถามผู้นำกลองมาว่าเมื่อเอากลองมาไว้วัดแล้วจะมีประโยชน์อันใด ฝ่ายที่นำกลองมาก็จะชี้แจงถึงความสำคัญของกลองนี้ว่า เป็นกลองศักดิ์สิทธิ์ที่น่าจะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง และกลองนี้ยังช่วยรักษายาเมืองป้องกันข้าศึกศัตรู ทั้งยังช่วยรักษาคำขูพระพุทธรศาสนาให้มั่นคงอยู่ในบ้านเมืองอีกด้วย เมื่อมีการชี้แจงกันแล้ว จะมีผู้นำเครื่องบูชาประกอบด้วยข้าวตอก ดอกไม้ธูปเทียน และนำคีมปากนกแก้วตีกลองปฐาเข้ามาสู่วัดจากนั้นจะมีการนำกลองไปติดตั้งบนวัดและจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในการประดิษฐานกลองต่อไป

การบรรเลงกลองปฐา

ในการแห่กลองปฐาแต่เดิมจะตีเวลากลางคืน ประมาณ 20.00 นาฬิกา โดยใช้เพลงแห่ประกอบด้วย สำหรับเพลงที่นิยมใช้นั้น คือ เพลงเสื่อขบตุ้ เพลงสาวหลับเตอะ เพลงถ้องน่าน เมื่อมีงานถวายสลากภัตจะมีการตีฟาดเสื่อด้วย (บางที่เรียกว่า ทำนองเสื่อ)

การติกลองปูจานี้ ถ้าไม่มีเรื่องจำเป็นแล้ว จะห้ามตีพราเปรื่อ เพราะถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ผู้ติกลองปูจาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้ตียาวกลองและผู้เล่นประกอบ การติกลองจะตีเกริ่นด้วย บทนาที่เรียกว่าบทกระสวนก่อน 3 ครั้ง จากนั้นจึงตีตามความถนัดของผู้ตีแต่ละบุคคล โดยมีฆ้อง ฉาบ กลองตะโกลมคปด คอยเป็นตัวยื้อให้จังหวะ การติกลองปูจาจะมีความไพเราะอยู่ที่ผู้ตียาวกลอง ซึ่งจะต้องใช้ลูกเล่นในการติกลองทั้ง 4 ใบ ใบใหญ่ 1 ใบ ใบเล็ก 3 ใบ ให้ประสมประสานให้เกิดท่วงทำนองอันไพเราะเมื่อติกลองไปพอสมควรแล้ว จึงจะลงทำนองด้วยบทกระสวนอีก 3 ครั้ง ผู้ตีไม่จำเป็นต้องเป็นคนเดียวกัน

ในการถ่ายทอดความรู้ด้านการติกลองปูจา ทางโรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม ได้รับความอนุเคราะห์จาก ครูวิชญกรณ์ ใจดี ซึ่งทางโรงเรียนเรียกท่านว่า “ครูชาวบ้าน” ซึ่งทำการฝึกสอนให้กับนักเรียนดังกล่าว โดยในระยะแรกๆ ได้ทำการสอนที่วัด เนื่องจากมีชุดกลองอยู่ที่วัด เริ่มแรกมีเด็ก ๆ ที่ให้ความสนใจอยู่ไม่มากนัก ในปี พ.ศ. 2545 ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 มีเพิ่มขึ้น ซึ่งเด็ก ๆ ที่ให้ความสนใจส่วนใหญ่เป็นนักเรียนของโรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงตาล โดยความอนุเคราะห์ของนายก อบต. และปลัด อบต. ได้จัดสรรค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อชุดกลองปูจาให้แก่โรงเรียนที่ได้ทำหน้าที่เป็น สภาวัฒนธรรมตำบลเวียงตาล จำนวน 1 ชุด เป็นเงิน 70,000 บาท ทำให้โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม มีกลองปูจาไว้ทำการฝึกซ้อมให้นักเรียนได้ และในปี พ.ศ. 2547 โรงเรียนได้จัดให้มีการสอนการติกลองปูจาขึ้นในโรงเรียน มีนักเรียนที่ติดได้ทั้งสิ้นขณะนี้ จำนวน 20 คน

ภาพที่ 5 แสดงสาธิตการติกลองปูจาโดย คุณครูวิชญกรณ์ ใจดี

โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม จึงเห็นความสำคัญในการที่จะสร้างคลังไว้ซึ่งวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยทำการศึกษาการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นสร้างคลังไว้แห่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญา “การศึกษาลองปูจา” ให้คลังไว้คู่กับชุมชน บ้านยางอ้อย และโรงเรียนสืบต่อไป

การวิจัยเชิงคุณภาพ

สุภาภรณ์ จันทวานิช (2545, หน้า 13) กล่าวว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การแสวงหา ความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากตามความเป็นจริงในทุกมิติเพื่อหาความสัมพันธ์ของ ปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้ที่ลึกซึ้ง ความคิด ความหมาย คำนิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลานานในการศึกษา ติดตาม ระยะเวลา ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีการ หลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

บุญธรรม กิจปริดาปริสุทธิ์ (2540, หน้า 161) การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีการค้นหา หลักฐานข้อเท็จจริงด้วยการพิจารณาจากปรากฏการณ์และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ในทุกมิติเพื่อหาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมในลักษณะภาพรวม

ระวีวรรณ ชินตระกูล (2544, หน้า 2) กล่าวว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ วิธีศึกษา ปรากฏการณ์จากแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้น ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรมหลายประการ ซึ่งไม่อาจจัดทำ ในรูปปริมาณได้ ข้อมูลเหล่านี้ เช่น ความรู้ที่ลึกซึ้ง ประวัติดั้งเดิม คำนิยม ประสพการณ์ หรือ ปัญหาในการดำเนินชีวิตบางประการ รวมทั้งอุดมการณ์ต่าง ๆ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทำได้โดยใช้ วิธีการสังเกตจากการเข้าไปอยู่ในชุมชนที่ศึกษา ประกอบกับการสนทนา พูดคุย และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

อมรา พงศาพิชญ์ (2544, หน้า 17-20) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. มีความต้องการข้อมูลที่รอบด้าน (Holistic) เพื่อทำความเข้าใจบริบทของสังคม อันเป็นแนวคิดพื้นฐานที่เห็นได้ชัดเจนในงานวิจัยซึ่งต้องการศึกษาชุมชนหรือสังคมอย่างรอบด้าน ทุกแง่ทุกมุม ในการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลจะมีการเก็บรายละเอียดทางด้านสภาพสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ความเชื่อ เป็นต้น และนำเสนอถึงการบูรณาการของ องค์ประกอบต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลทำความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมทั้งหมด

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม (Contextual) โดยพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับชนบทธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ในสังคม ข้อมูลที่ได้อาจแยกออกเป็นข้อมูลระดับวิถีชีวิตประจำวัน และข้อมูล ที่ควรจะเป็นตามธรรมเนียม ประเพณีเดิม

3. ต้องการทำความเข้าใจระบบความคิด การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ งานที่ต้องการที่จะ เข้าใจระบบความคิด ระบบความเชื่อและตรรกะของผู้ที่อยู่ในสังคม ระบบความคิดนี้ไม่สามารถ ศึกษาได้จากการเก็บข้อมูลเพียงครั้งเดียว ผู้วิจัยจำเป็นต้องซักถามข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วน ให้เข้าใจจริง ๆ ว่าการสื่อความหมายระหว่างผู้ถามและผู้ตอบนั้นตรงกัน การตีความจะต้องแยก ข้อแตกต่างระหว่าง ข้อมูลหรือการวิเคราะห์ข้อมูลที่มาจากคนในชุมชน (Emic) และข้อมูลที่มา จากนักวิจัย (Etic)

4. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมจะช่วยอธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง ได้ดี และจะช่วยในการวิเคราะห์ให้งานมีความลึกซึ้งมากขึ้น รวมทั้งการศึกษาปรากฏการณ์ทาง สังคมจะสามารถช่วยอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ได้อีก

5. การศึกษากระบวนการเป็นอีกลักษณะหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องใช้เพื่อช่วยให้สามารถค้นพบ คำตอบเกี่ยวกับสาเหตุ ความเป็นมา และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ในลักษณะที่ ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ขั้นตอนของความเกี่ยวข้อง ช่วงเวลาของการเกี่ยวข้องจนเกิด เป็นกระบวนการศึกษา

6. แหล่งข้อมูลบุคคลเป็นแหล่งที่เลือกสรรแล้วว่าเป็นผู้ที่รู้เรื่องนั้น ๆ ดี (Key Informant) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ถามเฉพาะคนในเรื่องที่คนอื่นไม่รู้ ถือได้ว่าเป็นเทคนิคการวิจัย เชิงคุณภาพที่เป็นลักษณะเด่น

7. การตีความ วิธีการตีความจากข้อมูลที่มีอยู่เพื่อเข้าใจความหมายที่ซ่อนอยู่ ซึ่งเป็นการ สร้างข้อสรุปหรือให้เหตุผลแบบอุปนัย ซึ่งเป็นการสรุปจากหลักฐานหรือข้อมูลเชิงรูปธรรมย่อย ๆ รวบรวมมาอธิบายเป็นภาพรวมในเชิงนามธรรม

ก่อนที่จะดำเนินงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยควรที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการวิจัยเชิง คุณภาพ และควรคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยด้วย สำหรับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2545, หน้า 17-24) ได้เสนอไว้ สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะที่สำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การเก็บข้อมูลตามสภาพความเป็นจริง ที่มีความลึกซึ้งและเก็บอย่างละเอียดรอบคอบด้าน นักวิจัยจะต้องมีไหวพริบในการที่จะเลือกใช้วิธีการ สังเกตและการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

2. การตั้งประเด็นที่ทำการศึกษาไม่ควรจะกว้างหรือแคบจนเกินไป โดยอาศัยกรอบของแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบแนวคิดกว้างๆ ในการหาและสรุปข้อมูล แล้วอาจจะใช้วิธีการเชิงปริมาณเข้ามาช่วยย้ำในเรื่องของความน่าเชื่อถือได้

3. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่นำมาใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพควรจะเป็นกลุ่มที่มีขนาดเล็ก เพื่อที่จะได้มองโครงสร้างในภาพรวมได้อย่างชัดเจน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น เครื่องมือที่มีความสำคัญที่สุดในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือตัวผู้วิจัยเองที่จะเข้าไปสัมผัสกับข้อมูลและผู้ที่ให้ข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์ รวมทั้งยังอาศัยการบันทึกข้อมูลระหว่างที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล และนอกจากนั้นยังสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลเอกสารได้อีกด้วย

5. การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพให้มีความน่าเชื่อถือ สำหรับวิธีการนั้นทำได้ตั้งแต่การเริ่มเก็บข้อมูล คือการตรวจสอบทันทีในภาคสนามและตรวจสอบเป็นระยะๆ เพื่อความสอดคล้องของบริบทต่าง ๆ หรือใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เช่น การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน บุคคลที่ต่างกัน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ต่างกัน เวลาที่ต่างกัน และสถานที่ต่างกัน หรือแม้กระทั่งผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน รวมถึงการตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูลคนสำคัญๆ ก่อน

6. การวิเคราะห์ข้อมูลทำได้โดยอาศัยพื้นฐานของแนวคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัยเพื่อตีความและหาข้อสรุปของข้อมูลด้วยวิธีการแบบอุปนัย (Induction)

7. วิธีการเขียนรายงานวิจัยเชิงคุณภาพใช้การบรรยายพร้อมกับอธิบายความสัมพันธ์และกระบวนการเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม โดยเชื่อมโยงให้เห็นระหว่างข้อมูลที่ได้มา กับแนวคิดทฤษฎีเขียนเป็นรายงานวิจัย

การใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ในการแสวงหาความรู้ ความจริงทางสังคมเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์และสังคม เกี่ยวกับความรู้สึก โลกทัศน์ ความหมาย การตีความ การเรียนรู้ของมนุษย์ในระบบวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งมีความสลับซับซ้อนและมีความเป็นพลวัต มนุษย์เท่านั้นที่จะสามารถเข้าใจกันเองได้ถ้าเข้าไปใกล้ชิดอยู่ในสภาพการณ์นั้นๆ นานเพียงพอ และเกิดการเรียนรู้เข้าใจได้ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนา ได้ตอบค้นหาความจริงจากบุคคลและจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นวิธีการวิจัยซึ่งประกอบด้วยยุทธวิธีการต่างๆ ดังที่ นิสา ชูโต (2545, หน้า 28-33) กล่าวไว้ดังนี้

1. เป็นการทำวิจัยในสภาพธรรมชาติของปัญหาที่เกิดขึ้นจริง โดยไม่มีการจัดกระทำควบคุม หรือปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ให้ผิดแปลกแตกต่างจากที่เคยเป็นอยู่

2. ผู้วิจัยใช้วิธีการค้นหา สรุปความจริงด้วยวิธีอุปนัย คือไม่มีข้อตกลงเบื้องต้นมาก่อนเกี่ยวกับสภาพการณ์ที่เข้าไปศึกษา แต่จะเข้าไปสังเกต เผื่อเหตุการณ์ที่เข้าไปศึกษาด้วยตนเอง แล้วจึงหาข้อสรุปความเข้าใจจากข้อมูล หมายถึง นักวิจัยต้องเข้าไปใกล้ชิดกับปัญหาด้วยตนเอง ทำความรู้จักเป็นการส่วนบุคคลโดยตรง ใช้ช่วงเวลาสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดการไว้นิ่งเชื่อใจ จนกระทั่งยอมเปิดเผยข้อมูลและความรู้สึก ดังนั้นจึงเป็นการศึกษาที่ต้องใช้เวลานาน

3. มองภาพรวม ๆ รอบด้าน เน้นการเข้าใจภาพรวมทั้งหมด มิใช่การศึกษาแบบแยกเป็นส่วน ๆ ออกจากกัน เพื่อทำความเข้าใจหน้าที่ของแต่ละส่วนในภาพรวม

4. เน้นข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ มีรายละเอียดครอบคลุม ครอบคลุม ใช้การพรรณนาเจาะลึก มีมุมมองด้านต่าง ๆ ของบุคคล เป็นการใช้อ้างอิงทุกด้านและแง่มุม รวมทั้งข้อมูลเชิงปริมาณที่สามารถนับได้ด้วย

5. เน้นกระบวนการพลวัต เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นส่วนบุคคลและส่วนรวม หรือจากการศึกษาเฉพาะ เพื่อให้เกิดความเข้าใจสภาพการณ์หรือกรณีอย่างลึกซึ้ง

6. เน้นเกี่ยวกับบริบท จาก สถานที่ เวลา สืบเนื่องไปยังความหมาย การตีความเกี่ยวกับความจริง

7. วิธีการวิจัยมีความยืดหยุ่นสูง เมื่อเข้าสนามวิจัยแล้วเกิดพบปัญหา จะต้องมีความไวในการปรับเปลี่ยนใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีจนกว่าจะได้ข้อมูลตามความต้องการ

8. เน้นเรื่องของความรู้สึกร่วมและความเข้าใจ ความรู้สึกร่วม คือ การที่ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูล จนกระทั่งเกิดความรู้สึกเข้าใจเกี่ยวกับสภาพ ความรู้ ประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนคำอธิบายความหมายและโลกของผู้ให้ข้อมูลได้ ทั้งนี้ต้องยึดหลักจริยธรรมและจรรยาบรรณของผู้วิจัยด้วย

9. คุณภาพของผู้วิจัย นักวิจัยต้องมีความสามารถ ความชำนาญในการเก็บข้อมูล มีประสบการณ์และมุมมองที่ปราศจากอคติรวมทั้งการสร้างความรู้สึกร่วม จนสามารถเกิดการเรียนรู้ระหว่างที่ทำการวิจัย มีความละเอียดอ่อนในการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถบูรณาการผสมผสานแนวคิดทฤษฎีและจินตนาการ เพราะนักวิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวิจัย

เทคนิคที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

1. การวิเคราะห์เอกสาร อาจทำได้ทั้งโดยวิธีการเชิงปริมาณและวิธีการเชิงคุณภาพ วิธีการเชิงปริมาณคือการทำให้ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ ถ้อยคำ ประโยคหรือใจความในเอกสารเป็นจำนวนที่วัดได้ แล้วแจกแจงจำนวนของถ้อยคำ ประโยคหรือใจความเหล่านั้น วิธีวิเคราะห์ข้อมูลแบบนี้ที่รู้จักกันดีคือ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ส่วนวิธีการเชิงคุณภาพคือ

การตีความ สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) จากเอกสารดังกล่าวประกอบกับเอกสารอื่น ๆ โดยอาจมีการแบ่งประเภทตามเนื้อหาของเอกสารแล้วเปรียบเทียบประเภทต่าง ๆ กันด้วยก็ได้

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept Interview) เป็นการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการให้ความหมายของการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นและการให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนในประเด็นที่เกี่ยวกับทัศนคติ บทบาทและกระบวนการสร้างความร่วมมือและพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและ โรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้ทราบได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถาม (Guideline) ที่ถามถึงภูมิหลัง ความรู้ ความคิดเห็น เจตคติ ความเชื่อ ประสบการณ์ และความรู้สึกรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลหลัก เกี่ยวกับการให้ความร่วมมือของชุมชนร่วมกับโรงเรียนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการอย่าง ลึกซึ้งได้ และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกัน ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถาม (Guideline) เป็นระยะ พร้อมทั้งสังเกตพฤติกรรมในการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักไปพร้อมกัน เพื่อให้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย โดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง ครู

3. การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้ อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น จุดเด่นสำคัญของการสังเกตคือ ทำให้รู้พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นธรรมชาติ เป็นข้อมูลตรงตามสภาพความเป็นจริง

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เนื่องจากการศึกษากระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากจะเป็น การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับฐานคิด การให้ความหมายของการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น บทบาทของผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อมูลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ แล้ว ในฐานะที่การให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการทางสังคม (Social Process) อย่างหนึ่ง จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องศึกษาความคิด ความเชื่อและทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการ ศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group Discussion) ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการศึกษาข้อมูลตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่พลวัตของกลุ่ม (Group Dynamic) จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละคน ในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและ

จริงใจ โดยการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกกลุ่ม กลุ่มละ 12 คน ซึ่งผู้วิจัยจะจงเลือกมาเข้าร่วมกลุ่ม โดยผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มนี้ จะมีคุณลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneous) ในส่วนที่จะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษา เพื่อให้เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนาและกระตุ้นให้ผู้ร่วมสนทนาพูดคุยกันให้หัวข้อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยที่ผู้วิจัยได้สร้างแนวคำถามที่ใช้ในการดำเนินการจัดกลุ่มสนทนาในลักษณะของแนวคำถามที่ถามถึงความรู้สึก ฐานความคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจหรือสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนความประทับใจในขณะที่สนทนากัน โดยความคิดเห็นของคนๆ หนึ่งในกลุ่ม อาจจะกระตุ้นให้คนอื่น ๆ ในกลุ่มพูดและแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมา เพราะการจัดกลุ่มสนทนาเป็นการใช้หลักการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction) เป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบซึ่งไม่อาจหาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ หากไม่ใช้พลวัตที่เกิดขึ้นในกลุ่มเป็นสิ่งที่กระตุ้น โดยกลุ่มที่ผู้วิจัยจะจงในการสนทนากลุ่มคือ กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่มคณะกรรมการสถานศึกษา กลุ่มตัวแทนชุมชน กลุ่มตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มครูชาวบ้าน กลุ่มครู กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน และกลุ่มนักเรียน

การวิจัยปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research)

ปรากฏการณ์ที่สำคัญๆ ของคนแต่ละบุคคลในสังคมนั้น อาจมีแบบอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกันได้หลาย ๆ เรื่อง หรืออาจเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีประสบการณ์รูปแบบเดียวกัน มีฐานคติที่สำคัญคือ มนุษย์เราจะรู้สึกจิตใจในเรื่องที่ตนเองมีประสบการณ์มาก่อน โดยการรับรู้ รู้และเข้าใจความหมายในขณะที่มีสติสัมปชัญญะอยู่ ซึ่งประสบการณ์เหล่านั้นจะผ่านการกลั่นกรองตีความเสียก่อน จนกระทั่งรายละเอียดของการรับรู้และการตีความถูกผสมกลมกลืนจนเป็นเนื้อเดียวกัน “การตีความ” จึงเป็นส่วนและสิ่งสำคัญยิ่งในการที่มนุษย์จะเข้าใจถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ได้ เมื่อนำแนวคิดเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยามาประยุกต์ในการวิจัยเชิงคุณภาพจึงจำเป็นต้องแยกประเด็นเกี่ยวกับ “เนื้อหา” และ “วิธีการ” ออกจากกัน เนื้อหาของปรากฏการณ์นิยมให้ความสำคัญว่า บุคคลนั้น ๆ ได้ประสบการณ์และการตีความเกี่ยวกับโลกอย่างไร สำหรับประเด็นเกี่ยวกับวิธีการ คือการที่เราจะเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ของบุคคลอื่นได้จริง เราจะต้องเข้าไปอยู่ในประสบการณ์นั้นจริงๆ และนั่นก็คือการใช้วิธีการการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) อันเป็นวิธีการสำคัญในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (นิศา ชูโต, 2545, หน้า 40-42)

ปรากฏการณ์วิทยาเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยมุ่งสืบย้อนกลับสู่แก่นแท้ของสรรพสิ่ง ยอมรับการมีอยู่ของโลกภายนอก แต่ในการแสวงหาความรู้นั้น ปรากฏการณ์วิทยาให้

ความสำคัญกับจิตสำนึกในฐานะที่เป็นตัวสร้างความหมายของสิ่งแวดล้อมรอบตัว ไม่ใช่เป็นเพียงการปรับตัวเข้าหาสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่แล้ว กระบวนการสร้างความหมายของปรากฏการณ์วิทยาต้องอาศัยประสบการณ์และความรู้สึกที่สั่งสมมาตั้งแต่เกิดผ่านกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (Socialization) วิธีการวิจัยของปรากฏการณ์วิทยามี 2 วิธี คือการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์โดยตรง (Empathy) และการเข้าร่วมทางอ้อม (Indirect Environment) โดยให้สิ่งที่เรากำลังศึกษาเป็นผู้กระทำ (Object as Actor) การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์จะช่วยให้สามารถเข้าถึงจิตสำนึกของผู้กระทำได้ (ณัฐชา วงษ์วานิช, 2549, หน้า 199)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พจนี เทียมศักดิ์ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปฏิสัมพันธ์การเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาแบบแผน กระบวนการ และเงื่อนไขที่เป็นตัวกำหนดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการวิจัยพบว่าแบบแผนปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียนมี 2 แบบ ด้วยกันคือ

1. การเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ในแนวนอน ที่ทุกฝ่ายมีความเท่าเทียมและเสมอภาค มีความสัมพันธ์ที่ดี ร่วมแรงร่วมใจกัน และเอื้ออาทรต่อกัน

2. การเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ในแนวตั้ง เกิดจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจตัดสินใจโดยไม่ยอมรับฟังความคิดใคร ๆ มีการบังคับให้เข้าร่วม ถูกผลักดัน ทำให้ขาดอิสระในการเรียนรู้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, หน้า 45-46) กำหนดหัวข้อการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย 4 ประเด็น ได้แก่

1. ความเชื่อและโลกทัศน์ เป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ศิลปหัตถกรรมและประติมากรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ และศิลปวัตถุที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ การให้การศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่าจากการกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัด

กิจกรรมการเรียนการสอน และวิธีการวัดผลประเมินผล นโยบายการควบคุมวิชาการจากหน่วยงาน บัณฑิตวิทยาลัยและส่วนกลาง ความไม่เชี่ยวชาญและไม่ใส่ใจงานวิชาการอย่างเพียงพอของผู้บริหาร โรงเรียน เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบความสำเร็จ และความเอาใจใส่ใน วิชาการของครูที่แตกต่างกัน ทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบความสำเร็จแตกต่างกัน

อังศุร สมคะเนย์ (2535) ได้ศึกษาสภาพและปัญหา การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการ พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัด อุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาหลักสูตรที่โรงเรียนดำเนินการอยู่ในลักษณะของ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม เรื่องที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพในท้องถิ่น ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างเทคนิค มาร่วมการพัฒนาหลักสูตรปัญหาที่พบ คือ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายเพียงพอ ตลอดจนผู้บริหารและครูผู้สอน ไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและ การจัดการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า ทางโรงเรียนได้เน้นการถ่ายทอดความรู้ในอศิตที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะในเรื่องของอาชีพ มีโรงเรียน จำนวนน้อยที่ปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรม มีความสนใจ และ ความสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาประยุกต์กับวิทยาการสากล อีกทั้งในการนำผู้รู้ในท้องถิ่น มามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และเป็นผู้สร้างบรรยากาศทางวิชาการใน โรงเรียน ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่ครูผู้สอนนำมาสอดแทรกในการเรียน การสอน เป็นเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรม ศีลธรรมพิพธิภณท์ท้องถิ่น หรืออุทยานการศึกษา ซึ่ง สามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ใฝ่รู้ ศึกษาค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง และเห็นด้วยเป็น อย่างยิ่งที่หลักสูตร ได้เปิดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือ กับโรงเรียน

สมาน สุวี (2543) ทำการศึกษาเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียน การสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดลำพูน และ จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน 6 คน ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียน 11 คน หัวหน้าหมวดวิชา 17 คน ครูผู้สอน 70 คน รวม 104 คน ผลการศึกษาแบ่งเป็น 3 หัวข้อที่สำคัญ คือ

1. ด้านการเตรียมการได้มีการสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ นำมาจัดกลุ่มเป็น หมวดหมู่ จัดแสดงเป็นพิพธิภณท์และห้องแสดงภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อให้นักเรียนและผู้ที่อยู่ใน ท้องถิ่นที่สนใจสามารถเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ การนำไปใช้ในการเรียนการสอนได้มีการประชุม

เพื่อหาแนวทางกำหนด มีการจัดทำแผนการสอน ส่วนการประชุมเพื่อชี้แจงและให้ความรู้แก่ครูและอื่น ๆ ยังมีน้อย

2. ด้านเนื้อหาและวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนมีมากที่สุด คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ โดยเพิ่มเติมเนื้อหาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังมีการนำพิธีกรรมสำคัญทางศาสนา การทำเกษตรธรรมชาติ ประวัติบุคคลสำคัญ อาหารพื้นบ้าน คติชาวบ้าน เทคนิคการประดิษฐ์เศษวัสดุ นิทานชาวบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีไทย เพลงพื้นบ้าน สมุนไพร เทคนิคการจัดสวน เทคนิคการทำปุ๋ยหมัก เทคนิคการทำเครื่องปั้นดินเผา เทคนิคการทอผ้ามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ส่วนการเชิญชวนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนยังมีน้อย

3. ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไข คือ ครูมีความรู้ความเข้าใจ ความสนใจและภูมิใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อย ทั้งผู้บริหารไม่ให้ความสำคัญและขาดการวางแผนที่ดี ตลอดจนรัฐเองไม่ให้การสนับสนุน ส่งเสริมเท่าที่ควร รัฐจึงควรส่งเสริมอย่างจริงจัง ชุมชนต้องเข้มแข็งและมีการรณรงค์ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนักในคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมของคนยิ่งขึ้น

สรุปผลการศึกษาเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้ คือ ในการเตรียมการมีการประชุมปรึกษาหารือและกำหนดนโยบายแต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐเท่าที่ควร มีการเตรียมข้อมูลและแหล่งข้อมูลให้นักเรียนก่อนการเรียนการสอน ด้านเนื้อหาและวิธีการสอนได้บูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลายแขนง ส่วนการเชิญชวนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการสอน ในการจัดแผนการสอนและการให้ข้อมูลที่จำเป็นยังมีน้อย

กรมวิชาการ (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารจำนวน 21 คน ครูผู้สอน 21 คน โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 13 โรง กรมสามัญศึกษา 8 โรง ผู้รู้ในท้องถิ่น 50 คน นักเรียนระดับประถมศึกษา 371 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 266 คน และมัธยมศึกษาตอนปลาย 263 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ค่าสัดส่วน ค่าร้อยละ และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยมีดังนี้

1. ผู้บริหารและครูผู้สอนให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการของท้องถิ่น ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วม นับตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม และการประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับสอดคล้องกับชีวิตจริง และนักเรียนมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่มีความถนัด และความสนใจ

มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

การดำเนินงานของโรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน พบว่าวิธีการที่โรงเรียนดำเนินการ ได้แก่ เชิญผู้รู้มาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร สอนนักเรียน ส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการของผู้รู้ ให้นักเรียนสำรวจข้อมูลท้องถิ่น และนำสิ่งที่ป็นองค์ความรู้ มาจัดการเรียนการสอน จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรืออุทยานการศึกษาให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า

ขั้นตอนในการดำเนินการประกอบด้วย

1. การรวบรวมความรู้ในท้องถิ่นโดยให้นักเรียนสอบถามจากผู้รู้ กรรมการศึกษา และผู้ปกครอง

2. การเสาะหาผู้รู้ในท้องถิ่นหรือวิทยากรใช้การสอบถามจากผู้รู้ ผู้ปกครองและนักเรียน

3. การติดต่อประสานงาน ใช้การติดต่ออย่างไม่เป็นทางการก่อน หลังจากนั้นจึงขอความร่วมมืออย่างเป็นทางการ

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามกิจกรรมดังกล่าว คือนักเรียนเรียนอย่างมีความสุข เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น และในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากขึ้นด้วย

2. ผู้รู้ในท้องถิ่นทั้งหมด เห็นด้วยที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน และนอกจากจะสอนให้นักเรียนมีความรู้ ประสบการณ์ในเนื้อหาวิชาที่เรียนแล้ว ยังได้เน้นให้นักเรียนเห็นคุณค่าของผู้รู้และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ร้อยละ 24 เน้นในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น ร้อยละ 20 เน้นให้เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นและนำมาทำให้เกิดประโยชน์และประกอบอาชีพ สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นร้อยละ 10 ให้ข้อมูลว่า วัสดุอุปกรณ์การสอนมีไม่เพียงพอ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ค่อยเนื่อง และระเบียบราชการไม่เอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน

3. ความคิดเห็นของนักเรียนในการเรียนรู้กับผู้รู้ในท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

3.1 การไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการกับผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วยมาก สอดคล้องกัน 4 ข้อ คือ ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

3.2 การเข้าร่วมกิจกรรมที่สอนโดยผู้รู้ในท้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วยมาก สอดคล้องกัน 2 ข้อ คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

3.3 การไปสำรวจข้อมูลจากแหล่งความรู้ในชุมชน นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 3 ข้อ คือ ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

3.4 การไปศึกษาค้นคว้าหรือเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วยมากสอดคล้องกัน 2 ข้อคือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

สรุปผลการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนนั้น ผลการวิจัยได้แยกความเห็นออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนมีความเห็นว่าควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน การจัดกิจกรรม การประเมิน เพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตจริง เชิญผู้รู้มาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร สอนนักเรียน ส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการ ส่งนักเรียนออกไปสำรวจข้อมูลท้องถิ่น จัดตั้งศูนย์ข้อมูลภูมิปัญญาของชุมชน กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่นมีความเห็นว่าควรเน้นให้เด็กเห็นคุณค่าของผู้ทรงภูมิปัญญาและองค์ความรู้ ร่วมกันอนุรักษ์และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่ออาชีพและการดำเนินชีวิต ส่วนกลุ่มนักเรียนเห็นด้วยกับการไปศึกษาจากชุมชนทั้งการฝึกปฏิบัติ การเก็บข้อมูล การดูงาน และเห็นด้วยกับการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญามาสอนในโรงเรียน ความเห็นของทั้ง 3 กลุ่มมีความสอดคล้องกัน

จินตนา นัคสาธิต (2541) ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านในหนังสือเรียนภาษาไทยชุดพื้นฐานภาษา ระดับประถมศึกษา เป็นการวิจัยเอกสารที่มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาด้านภูมิปัญญาชาวบ้านในหนังสือเรียนภาษาไทย ชุดพื้นฐานภาษา ระดับประถมศึกษาและนำความรู้ด้านภูมิปัญญาชาวบ้านไปถ่ายทอดให้แก่นักเรียน ตลอดจนนำเสนอการจัดกิจกรรมสอดแทรกเนื้อหา การวิเคราะห์เนื้อหา โดยการจำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านการผลิตและการบริโภค ด้านการเกษตร และด้านการป้องกันโรคและการรักษา เนื้อหาที่ปรากฏภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งหมด 138 เนื้อความ ซึ่งเนื้อความบางตอนแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านหลายด้าน ความรู้เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในเนื้อหาแบบเรียนภาษาไทยยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนได้โดยการจัดกิจกรรมสอดแทรกเนื้อหา

สรุปผลการวิจัยเอกสารหนังสือเรียนภาษาไทยพบว่าภูมิปัญญาชาวบ้านสอดแทรกอยู่ถึง 138 เนื้อความและยังสามารถบูรณาการภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ในแบบเรียนมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนโดยการจัดกิจกรรมสอดแทรก

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2540) ได้ทำการวิจัยการมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน ในการสอนดนตรีพื้นบ้าน ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด

สำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารจำนวน 7 คน ครูวิชาดนตรีจำนวน 7 คน ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 7 คน และนักเรียนจำนวน 21 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่แบบสัมภาษณ์ และแบบเขียนพรรณนาความ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยคำร้อยละ และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1. การมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านตามความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมโดยการวางแผนในลักษณะของการเป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน การวางแผนจัดการเรียนการสอนร่วมกับครูวิชาดนตรี โดยการปฏิบัติงานในลักษณะของการสอน การเป็นวิทยากร การให้ยืมเครื่องดนตรีสำหรับฝึกซ้อม การนำนักเรียนไปเข้าร่วมแสดงในงานต่าง ๆ และการประชาสัมพันธ์ให้ปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่น ๆ เข้ามามีส่วนจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยการประเมินผลจากการพิจารณาคัดเลือกนักเรียนเพื่อไปแสดงในงานต่าง ๆ และปรึกษาครูวิชาดนตรีและผู้บริหารโรงเรียน เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน

2. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านตามความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่าในลักษณะ การอธิบาย แนะนำโดยการสาธิตในลักษณะ การแสดง การทำให้ดู ฝึกปฏิบัติการใช้เครื่องดนตรีและการถ่ายทอดความรู้โดยการให้เข้าร่วมแสดงดนตรีพื้นบ้านในงานต่าง ๆ

3. ประมวลความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน ในการสอนดนตรีพื้นบ้าน พบว่าปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมโดยการวางแผนโดย การเป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน การเป็นวิทยากร การให้ยืมเครื่องดนตรีสำหรับการฝึกซ้อม การนำนักเรียนไปเข้าร่วมแสดงในงานต่าง ๆ การประชาสัมพันธ์ให้ปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่น ๆ เข้ามามีส่วนจัดการศึกษาในโรงเรียน โดยการประเมินผลจากการพิจารณาคัดเลือกนักเรียนเพื่อไปแสดงในงานต่าง ๆ และปรึกษาครูวิชาดนตรีและผู้บริหารโรงเรียน เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน

สรุปผลการวิจัยของ มณฑนา พิพัฒนปัญญา พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนในลักษณะกรรมการ การร่วมสอน การให้ยืมเครื่องดนตรี การเป็นวิทยากร และการคัดเลือกนักเรียนร่วมกิจกรรมในชุมชน วิธีการถ่ายทอดของปราชญ์ชาวบ้านใช้การบอกเล่า สาธิตและการสอนตัวต่อตัว และปราชญ์ชาวบ้านได้ร่วมประเมินผลเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนต่อไปด้วย

ธนิต แม้นมาลัย (2536) ได้ทำการวิจัย เรื่อง กลองหลวงล้านนา ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ได้ทำการวิเคราะห์บทบาทและสถานภาพของกลองหลวงในปัจจุบัน รวมไปถึงพัฒนาการของกลองหลวงทั้งในด้านรูปแบบ โครงสร้างของกลองและด้านระบบเสียง

ผลการวิจัยพบว่า กลองหลวงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของชาวยองในจังหวัดลำพูน ยังคงรักษาบทบาทหน้าที่ในวิถีชีวิตของชาวยองหรือชาวล้านนาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อแจ้งข่าวคราวแก่สมาชิกของชุมชนนั้น ๆ เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการฟ้อน กระบวนแห่ โดยใช้ประสมวงร่วมกับเครื่องดนตรีพื้นเมืองชนิดอื่นหรือเป็นเครื่องไทยทานที่สร้างขึ้นมาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กลองหลวงเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหรือหมู่บ้านกับวัดอย่างชัดเจน กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลองหลวง เริ่มตั้งแต่การสร้าง การใช้ การเก็บรักษา หรืออื่น ๆ ส่วนต้องอาศัยความร่วมมือของวัดและหมู่บ้านหรือพระและชาวบ้านอย่างใกล้ชิด แสดงถึงภูมิปัญญาชาวยอง และชาวล้านนาอย่างแท้จริง

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น เกี่ยวกับการบริหารจัดการศึกษาที่เป็นกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านการสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น “การตีกลองปูลา” ให้ดำรงไว้คู่กับจังหวัดลำปางนั้น เป็นสิ่งที่ควร ได้รับการสืบสานต่อให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ประกอบกับวัฒนธรรมกลองปูลา จัดว่าเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่มีความโดดเด่นเพราะวัฒนธรรมการตีกลองปูลาเป็นวัฒนธรรมที่มีรูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีคุณค่าทางจิตใจเป็นคุณค่าที่แฝงคติความเชื่อที่ก่อตัวมาจากเรื่องของศาสนาในเรื่องการเสียดสละ เมตตา กรุณา ตลอดจนการแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พิธีกรรมของวัฒนธรรมกลองปูลาทำให้คน ศาสนาและชุมชนดำรงอยู่ได้ เพราะวัฒนธรรมกลองปูลานั้นเป็นวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่ใช้เป็นการสื่อสาร ดังนั้น กระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้านการสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น “การตีกลองปูลา” โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในการประสานงานเพื่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้สู่นักเรียนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการศึกษาเพื่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่าของประเทศไทยให้คงไว้สืบต่อไป